

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2017. február / XXIX. évfolyam 2. szám

SZombat

Kovács Mónika
a 20. századi
traumákról

Jászberényi
Sándor, Kairó:
„Egyik percben
ölelgettek,
a másokban
majdnem
meglincseltek”

KI A HALADÓ?

KI A REAKCIÓS?

Alain Finkielkraut
és Bernard-Henri
Lévy írásai

Éljen jogaival!

Rendelkezzen adója

1%-áról

a zsidó közélet

és kultúra

független fóruma,

a **Szombat** javára!

Adószámunk:

18165850-1-42

TARTALOM

4 | Gadó János:
Tegnap haladó,
ma reakciós

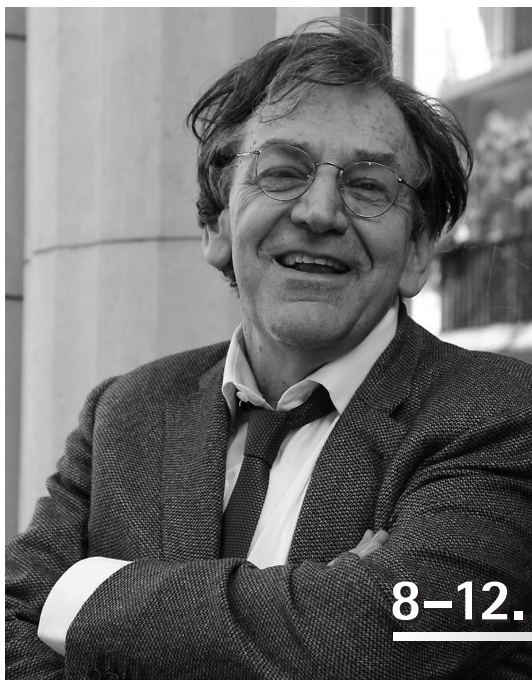
6 | Soós Eszter Petronella:
A francia értelmiség
színeváltozásai

8 | Alain Finkielkraut:
A boldogtalan identitás
– részlet a könyvből

13 | Egy filozófuskirály
megpróbáltatásai
– interjú Bernard-Henri
Lévyvel

18 | Bernard-Henri Lévy:
„Az erőszak és a hétköznapi élet
összekeveredik”

23 | „Az egyik percben még
ölelgettek az utcán, a másikban
majdnem meglincseltek”
– Jászberényi Sándorral beszélget
Gadó János

25 | „A 20. századi traumák
nem hogy hegedtek volna,
inkább elmélyültek”
– Kovács Mónikával
beszélget Szántó T. Gábor

29 | Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
2016. évi díjazottjai:
Komoróczy Géza
Polgár Judit
Demján Sándor
Szunyogh Szabolcs
A Saul fia stábja
Kalmár Tibor

8–12. A BOLDOGTALAN
IDENTITÁS

2017. február

5777. svát

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tizszer

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár József-Kesz
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Szenthe Antónia szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Bassa László, Csáki Márton
Krausz Viktória, Németh Ványi Klári
Pályi Márk, Rubin Eszter, Schranz Rebecka
Seres Attila, Szarka Zsuzsanna
Várnai Pál, Veszprémy László Bernát

A megjelenést támogatja:

Amerikai Joint Magyarország
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány
Nemzeti Kulturális Alapprogram

MINISZTERELNÖKSÉG

alapítvány

alapítvány

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2017. január 19-én

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Bálint Ház
1065 Budapest, Révay u. 16.
234-es és 235-ös szoba
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:

info@szombat.org

Címünk az interneten:

http://www.szombat.org

Egyéves előfizetői díj: 5950 Ft

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán

Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:

Kirschner Péter, a Mázsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

TEGNAP HALADÓ, MA REAKCIÓS

Összeállításunkban két olyan filozófus írásaiból válogattunk, akik – 1945 utáni francia gondolkodóhoz illően – a baloldalon kezdték pályájukat. 1968-ban még lelkesen támogatták a radikális tüntetőket, de a 80-as években már megkérdőjelezték a baloldali politikai sarokpontjait. Az ezredforduló súlyos fejleményei – a harmadik világ számos országának reménytelen állapota, a bevándorlók integrációs problémái, az arab-izlám világ káosza – után pedig végképp arra a belátásra jutottak, hogy a hagyományos baloldali felfogás keretei közt e fejleményeket lehetetlen értelmezni, nem-hogy megoldani. Lassú jobbrafordulásukban nem elhanyagolható szerepe volt annak, hogy elkötelezett zsidóként egyre nehezebb szívvel észlelték a baloldali frazeológiával vagdalkozó, új antiszemitizmus térnyerését.

A hagyományos baloldali szellemiség egy feltételezett, domináns társadalmi csoport kiváltságai és előítéletei ellen harcol, a feltételezett elnyomott csoportok, a *Másik* érdekében.

Mi történik azonban akkor, ha ezúttal nem a felül, hanem az alul lévőknek vannak előítéletei?

„A gyűlölködő másikat nem írták bele a programba” – jegyzi meg tömören Alain Finkielkraut. Baloldali közegben ilyesmi egyszerűen elképzelhetetlen.

„A háború – ha nem is szeretjük”

Bernard-Henri Lévy, a francia filozófia „celebje”, dúsgazdag gyáros család gyermeke médiaszerepléseivel, utazásaival, a hatalom és a felső tízezer berkeiben való jártasságával a szupersztár – gyakran kétes – státuszát vívta ki magának. Sokan komoly filozófusi elkötelezettségét is kétségbe vonták. Ő azonban a neki osztályrészlül jutott előnyöket igyekezett az elnyomottak javára fordítani.

Újságíróként kezdte pályáját és ezt a munkáját, megszakításokkal, filozófusi pályafutásával párhuzamosan is folytatta. Isten háta mögötti országokba utazott, hogy ismeretlen háborúkról, alig ismert népcsoportok keserves megpróbáltatásairól tudósítson. A harmadik világ olyan tájain fordult meg, amelyeket a – kisebbségi problémákra amúgy roppant érzékeny – haladó média teljesen elhanyagolt. Kítűnő média- és politikai kapcsolatai révén, be tudta mutatni olyan emberek és etnikumok szenvedéseit, akikről a szélesebb közönség sosem hallott. Mindezek a tudósítások a fősodró média és a politika arcába vágott kemény kritikának is felfoghatók: egyes kiválasztott konfliktusokon és némely kedvenc szenvedő népcsoporton (pld. palesztinok) túl a haladó média az egyéb (néha a népiértés határát súroló) háborúk nagy részére iránt jóval csekélyebb érdeklődést mutat.

Így jutott el BHL a Ruandával szomszédos Burundi. Ruandáról a politika iránt érdeklődő olvasó tudja, hogy ez volt az 1990 utáni korszak legvéresebb népirtásának színhelye: 1994-ben a korábban alávetett státuszban élő hutuk nagyrészt kiirtották a korábban domináns pozícióban lévő tuszikat. A lelőtt, botokkal agyonvert, machetékkel lemészárolt tuszik számát félmillió körülire teszik. Minderről a nyugati közvélemény csak jóval a vérengzések után szerzett tudomást. Csak ezt követően bontakozott ki a vita arról, hogy miért nem sikerült a népirtást a nyugati hatalmaknak megakadályozni, holott a francia és belga fegyveres erők erre képesek lettek volna. Alapvetően a nyugati világ érdektelenségét lehet mindezt felelőssé tenni: túl sok a háború, a harcban álló, sosem hallott nevű népcsoport, ráadásul a nyugati közvéleménynek semmi támpontja nincs, hogy ki a jó és ki a rossz, kit kéne támogatni – így inkább nem is foglalkozik velük.

Burundiban ugyanaz a két etnikum folytatott évek óta véres háborút, mint Ruandában: a hatalmat ellenőrző tuszik és a bosszúvágytól lihegő, lázadó hutuk. BHL a ruandaihoz hasonló fejleményektől tartva kezdett tudósítani az ottani fejleményekről, megpróbálva riadóztatni a nyugati közvéleményt. Burundiban a népirtás végül elmaradt: a harcoló felek 2005-ben, Dél-Afrikai közvetítéssel békét kötöttek. Nem lehet tudni persze, mekkora szerepe volt ebben BHL tudósításainak. (Erről a háborúról szól írása lapunk 18. oldalán.)

Az „arab tavasz” reményteli hónapjaiban BHL akaratlanul a valódi politikacsínáló szerepében találta magát. Éppen akkor tudósított Líbiából, amikor Kadhafi elnök tankjai megindultak a fellázadt Benghazai városa ellen. Kadhafi vérfürdőt ígért „a patkányoknak”, és sejteni lehetett, hogy nem tréfál. BHL ekkor vette igénybe politikai kapcsolatait: riadóztatta Nicolas Sarkozy francia elnököt, s a francia csapatok beavatkoztak. Kadhafi hamarosan megbukott. BHL ezekben a hetekben rendkívül aktívan részt vett a remélt demokratikus átmenet előkészítésében. Ám a líbiai forradalom csakhamar félresiklott: a kegyetlen diktatúrát nem a demokrácia, hanem a káosz követte: törzsi háborúk lángoltak fel, az ország szétesett, s az emberhez méltó élet Líbiában ma távolabb van, mint valaha.

Volt-e haszna, és megengedhető-e a humanista elvek nevében közvetlenül beavatkozni egy egészen más hagyományú ország életébe? – erről szól a BHL-lel készült interjú lapunk 13. oldalán.

„A valóságot cenzúrázzák, hogy a kirakat makulátlan legyen”

A hatalom jól ismert, régi reflexeit támadja *Boldogtalan identitás* c. könyvében¹ Alain Finkelkraut filozófus, a Francia Akadémia tagja. Mindebben semmi említésre méltó nem lenne, ha a hatalom gyakorlóit most is abszolút uralkodók, kommunista csinovnyikok vagy valami más, szűkkörű klán tagjai lennének. Most azonban a demokratikus hatalom gyakorlóinak széles tömegei azok, akik a régi sémák szerint gondolkodnak és az ezekbe nem illeszkedő fejleményeket megpróbálják ignorálni. Kiderül, hogy a demokratikus közvélemény sem feltétlenül rugalmas. Cenzúrázni nem tud, nem is akar, de a neki nem tetsző információkat háttérbe szorítja, nem vesz róluk tudomást. A másként gondolkodók ordíthatnak kedvükre: nem bántja őket senki, csak éppen nem foglalkoznak velük.

Finkelkraut a demokratikus konszenzus kialakított antirasszista, kisebbségvédő felfogást veszi bírálat alá, mondván: ezek az eszmék a 21. század új problémáira nem kínálnak automatikus megoldást.

Természetesen nemes eszmékről van szó – csak akkor van baj velük, ha üres lózungokká válnak. Ez a sors minden nemes eszmét fenyeget, ha rövidtávú problémamegoldásra akarják bevetni. Aki bonyolult vallási-politikai-etnikai-ideológiai problémákat a „kirekesztés elleni küzdelemmel” akar megoldani, éppen ott tart, ahol azok a baloldaliak, akik két nemzedékkel korábban a (kétségtelenül létező) „reakció” ellen küzdve akarták ország-világ gondjait orvosolni.

A francia nagyvárosok deklasszált, városszéli lakótelepeken segélyből tengődő, kábítószerező üzletelő, nyugat-ellenes és antiszemita indulatoktól áthatott, iszlámizmusra fogékony fiataljainak százezres tömegeit nem lehet a kirekesztés elleni küzdelemmel és a Máság iránti türelem hangoztatásával integrálni a többségi társadalomba. Ezekkel

a jelszavakkal küzdelemre hergelni őket súlyos felelőtlenség, mert azt a hitet erősíti bennük, hogy ők valaminő igazságtalanság áldozatai és jogosultak akár törvényen kívüli eszközökkel harcolni azért, ami – felfogásuk szerint – jár nekik.

„...óvakodnunk kell a Franciaországban terjedő franciaellenes érzés olyan értelmezésétől, hogy az legitim védekezőreakció a kirekesztés ellen” – figyelmeztet Finkelkraut.

A 21. századi, tudáson és szolidaritáson alapuló, nyugati, jóléti társadalmakban csak tudással lehet felemelkedni, tudást pedig nem lehet képzelt elnyomók és kirekesztők ellenében kiharcolni, politikai intézkedések útján megszerezni. Az ilyesfajta küzdelem egyre inkább idejétmúlttá válik. A tegnapi haladók, akik ezekhez az eszközökhöz ragaszkodnak, észrevétlenül sodródnak át a reakciók, a haladás kerékkötőinek táborába.

(Nem feltétlen igaz a fenti tétel Magyarországra, ahol egy autoriter politikai hatalom törvényekkel és azon túli intézkedésekkel szorítja vissza a demokratikus kontrollt. Ezzel szemben a politikai harc indokolt.)

„Csakugyan minőséget jelent a szellem számára, ha rendíthetetlennek maradunk akkor, amikor a történelem kimozdul sarkai-ból?” – kérdi Finkelkraut a 20. századi világértelmezéshez ragaszkodó felszabadítókat.

Könyvében Adornót idézi, aki 1945 után az új kategorikus imperatívuszt így fogalmazta meg: „Úgy kell gondolkodni és cselekedni, hogy Auschwitz ne ismétlődjen meg, hogy semmi hasonló ne történjen”. De mi a teendő akkor, ha egyesek – kiforgatott, de forma szerint kifogástalan antifasiszta frazeológiával – a zsidókat vádolják azzal, hogy új Auschwitzot zúdítottak a palesztinokra? Erre a helyzetre Adorno és társai még nem lehettek felkészülve.

Az antifasiszta frazeológiát elorzó, nyugat- és zsidóellenes szellemiség ellen nem lehet a régi fegyvertárral harcolni. Ezt próbálja kétségbeesetten megértetni Alain Finkelkraut mindazokkal, akik a 21. század kihívásaival szemben a 20. századi progresszió eszközeit akarják bevetni.

A filozófus könyvéből fordított részletet a 8. oldalon olvashatják.

Gadó János

¹ Alain Finkelkraut: *L'Identité malheureuse*, Stock 2013.

Soós Eszter Petronella

A FRANCIA ÉRTELMSÉG SZÍNE- VÁLTOZÁSAI

A nemzetközi sajtót és akadémiai irodalmat olvasgatva sokszor találkozunk azzal a megállapítással, hogy korunk francia értelmisége inkább befelé, a nemzeti ügyekre fókuszál, továbbá pesszimista: a nagy elődökkel ellentétben már nincsenek igazán globális ambíciói.

Az emberiség nagy kérdései, a hatalom működése, az egyenlőtlenségek természete, a globális kihívások ügye helyett egyre többször azt vizsgálgatja, hogy „kik vagyunk mi?”, „mit rontottunk el?” és „merre tartunk?”. Persze a háború utáni harminc dicsőséges esztendő alatt nem is voltak a belső problémák annyira súlyosak és láthatóak Franciaországban, mint a hetvenes évektől kezdve, de az efféle kérdésfeltevés egy egykori nagyhatalom és mai középhatalom esetében természetesen a nemzeti identitásválság holtbiztos jele.

Egy másik, legalább ilyen érdekes megállapítás szerint az univerzalizmusban magát sokáig jól érző, elsősorban – de nem feltétlenül pártpolitikai értelemben – baloldali értelmiség már nem uralja úgy a francia közéleti vitákat, ahogy néhány évtizeddel ezelőtt tette. Ma, úgy tűnik, a vezető, látható francia értelmiség, vagyis a legérdekesebb és legtöbb vitát generáló munkákat kiadó szerzői kör inkább jobboldali. Más, elsősorban baloldali szóhasználat szerint pedig egyenesen „re-

akciós” – bár ennek az értelmiségi körnek egy része éppen a baloldaltól érkezett erre az állítólagos jobboldalra, ami azt sugallja, hogy bonyolult(abb) jelenséggel állunk szemben. Természetesen a vezető értelmiség jobboldaliságából (vagy a baloldal általi elutasítottságából, ami nem ugyanaz) következhet a nemzeti ügyek hangsúlyozása, a befelé figyelés, illetve időnként a baloldalinak, esetleg liberálisnak tartott univerzalizmus, azaz a felvilágosodással, a forradalom örökségével szembeni gyanakvás.

A szóban forgó, befolyásos, néha celeb szerepbe kerülő értelmiségiek egy része – így Alain Finkielkraut és Éric Zemmour – egyébként zsidó származású, ami különösen fontos annak fényében, hogy az értelmiséget és a francia társadalmat megosztó nemzeti identitásválság egyik legfontosabb kérdése, törésvonala mára az iszlám és a bevándorlás ügye lett. A baloldali manifestójával nagy sikert elérő Stéphane Hessel, vagy a XXI. századi jövődelmi viszonyokról vaskos kötet író Thomas Piketty inkább szabályt erősítő kivétel, mintsem főszabály. A mai Franciaországban láthatóan

*nagyobb botrányt lehet
kavarni egy iszlámról szóló
kötetel,*

mint az egyenlőtlenségek természetének vizsgálatával.

Az elmúlt években sorra jelentek meg a kötetek, melyek így vagy úgy, de azt sugallták, hogy a bevándorlás-

sal, a multikulturalizmussal, az asszimiláció hiányával, végső soron pedig az iszlámmal gond van. A magyar olvasók számára talán Michel Houellebecq *Behódolás* című regénye a legismertebb ezek közül, hiszen ezt a kötetet magyarul is olvashatják. A kötet nem egyszerűen Franciaország etnikai-vallási-politikai átalakulásáról, „iszlamizálódásáról” szóló antiutópia, hanem a „kollaboránsnak” tartott francia pártok metsző kritikája is: a történetben a mérsékelt iszlámista elnökjelölt ugyanis nem egyedül, hanem a – nyilván – széplelkű, antirasszista baloldal és a mérsékeltek segítségével jut hatalomra 2022-ben, a „köztársasági front” keretében lenyomandó Marine Le Pen ellenében. A Charlie Hebdo elleni merénylet napján megjelenő kötet szerzője, ha másra nem is, a korszellemre, a franciákat foglalkoztató nagy kérdések egyikére biztosan jól ráért. Houellebecq egyébként sajtóinterjúiban nyíltan kifejti ide vonatkozó politikai nézeteit is, hogy tudniillik a Brexitnek és az Európai Unió összeomlásának szurkol, valamint gyanakodva tekint a felvilágosodásra, s álláspontja szerint a feminizmus demográfiai okokból (értsd: a migrációs népesség növekedése, azaz nyilván az iszlám terjedése miatt) vesztésre van ítélve.

Nem éppen feminizmusáról híres a botrányhős újságíró és politikai kommentátor, Éric Zemmour sem, aki algériai szefárd zsidó család leszármazottja, s mint elemzői rámutatnak, maga is a köztársasági integráció „terméke”. A „férfiasság elvesztéséről” és a patriarchátus – számára – láthatóan szomorú kihalásáról már korábban is könyveket megtöltő Zemmour legnagyobb könyvsikere a 2014-ben boltokba került

Le Suicide français (A francia öngyilkosság).

A könyv az elmúlt negyven év Franciaországának és egyben a 68-as generációnak portréját festi meg a sötét, pesszimista színekkel; azt állítva, hogy filozófiájukkal hozzájárultak a francia nemzet, kultúra, az ismert „rend”, a hatalmi struktúrák káros bomlásához.

A média által gyakran foglalkoztatott, hivatásos provokátornak tartott Zemmour egyébként a Vichy-rezsim körüli vitákat is újranyitotta az említett kötetében, hevesen kritizálta ugyanis Robert Paxton történész egykor út-törő, a történettudomány által ma már széles körben elfogadott Vichy-elemzését, amikor azt állította, hogy a Vichy-rendszer francia zsidókat mentett. Ebből „a Vichy-rezsim rehabilitációja” fedőnéven természetesen nagy purparlé kerekedett a francia közéletben. Zemmour ráadásul nem mindig ennyire finnyás az áldozatmentést és a deportálásokat illetően. Egy, a *Corriere della Sera* olasz lapnak adott interjújában például sugallta, hogy a franciaországi muszlimokat deportálni kellene, még ha ez

irreális dolog is (2016 végén ezért az interjúért 3000 euró bírság megfizetésére kötelezte a másodfokú bíróság, pár nappal ezután viszont 50 000 eurós kártérítést kapott az ítélet csatornával folytatott perében, a csatorna ugyanis az interjú következtében felbontotta a szerződését). A nemzetközi figyelmet is kiérdemlő újságíró legutóbb 2016 végén sokkolta a közvéleményt, amikor azt fejtette, tiszteli a terroristákat, akik még hajlandók meghalni azért, amiben hisznek.

Bár Houellebecq és Zemmour az „új reakciók” két emblemikus figurája, idesorolják a lengyel zsidó származású Alain Finkielkraut filozófust is, aki legutóbb 2014-es, *L'identité malheureuse* (A boldogtalan identitás) című könyvében

ostorozta az integráció kudarcát és az iszlám problémáját,

fellépve a párhuzamos társadalmakat építő franciaországi multikulturalizmus ellen. (A kötet címe olyannyira szimbolikussá vált a francia közéletben, hogy 2016-ban Alain Juppé volt kormányfő, aki sokáig a jobboldali republikánusok vezető elnökjelöltje volt, a „boldog identitás” hívószavával kampányolt). Egy idő óta a baloldali Michel Onfray is kiérdemelte helyét e panoptikumban, miután kritizálta az „old school” embereket (értsd: „az egyszerű kisembert”) magára hagyó, csupán a marginális kisebbségeket, a migrációt támogató baloldalt. Onfray szerint ez a politika váltotta ki a Nemzeti Front felemelkedését is.

Könnyű e szerzőket reakciónak és jobboldalinak tételezni, gyakran meg is történik – mint ahogy az sem ritka, hogy Marine Le Pen és a Nemzeti Front szándékos vagy akaratlan segítségével is megvádolják őket. Csak hogy a háttérben a Nemzeti Front politikája is változik, távolodik saját, nyíltan rasszista hagyományaitól és egyre erőteljesebben beszél a hagyományos szekuláris köztársasági értékek védelmére hivatkozva a francia zsidó közösséghez is. Utóbbi pedig, ha lassan is, de nyit ezekre az érvekre.

Vagyis lehet, hogy az „új reakciók” sok szempontból reakciók – gondolok itt például a nők, a személyes szabadság dolgában kifejtett véleményeikre, vagy – Zemmour deportálós megjegyzése esetében – a kollektív megbélyegzés mechanizmusainak a felélesztésére. Ez azonban nem zárja ki annak elismerését, hogy olyan releváns politikai-kulturális kérdéseket feszegetnek, melyekre a baloldali és a liberális véleményformálók nem reflektálnak, és amelyekre van érdeklődés és kereslet, s nem feltétlenül a hagyományos, XX. századi jobb-bal dimenzióban.

„A baloldali értelmiség már nem uralja úgy a francia közéleti vitákat, ahogy néhány évtizeddel ezelőtt tette.”

Alain Finkielkraut

A BOLDOGTALAN IDENTITÁS

Részlet a könyvből

„A tájképről
reménytelenül
hiányoznak
a nők.”

Jean-François Chemain, aki a történelem, a földrajz és a közoktatás tanára egy párizsi külvárosi gimnáziumban, meséli, hogy egy órán, amelynek a címe, „érzékenyítés az erőszak iránt”, a diákoknak egy fényképet mutattak, amelyen kamaszok egy csoportja ütleget és rugdos egy náluk kisebbet. Amikor arra kérte őket, hogy kommentálják a képet, meg sem szólaltak. A tanár megdöbben: „Nem reagáltok semmit?” Egyre türelmetlenebb lett: „Semmi nem háborít föl benneteket?” Végül Hameur, aki mintha az osztály többi fiú tagja nevében beszélne, megtörte a csendet: „Hát, ha többször is megütötték, nyilván okot adott rá! – »Nyilván okot adott?« Hogyhog? – Hát biztosan nem adta meg nekik a tiszteletet, ezért verték meg. Különben miért tették volna?” Egy másik tanuló, Suvayip rálicitált: „Ha egy fiút megvernek, akkor általában az azért van, mert nem adta meg a tiszteletet. Ha lányról van szó, akkor azért, mert lelépett. Semmi különös nincs ebben. Nem is értem, hogy miért kell erről beszélni.”

A tanár azt hitte, ezzel a képpel – minden különbségen túl – megérinti a diákok szívét. Az osztály heterogén volt, a tanár a közös érzékenységre apellálva próbálta megbélyegezni a csoportos verést. De várakozása csalókanak bizonyult: a közös szív a bandáért, és nem annak áldozatáért dobogott. Így halt el a remény, hogy a származásuk, hitük, életmódjuk szerint különböző egyének egyetértésre jutnak a rossz egyetemes definíciója körül. Nem kapcsolja őket össze sem a jó élet ideális modellje, sem az, ami Rousseau-nál úgy jelenik meg, mint a *vele-*

született irtózás attól, hogy embertársunkat szenvedni látjuk.

A Le Monde egyik újságírója egy éjszakai zavargás után elment Amiens északi körzetébe. Észrevette, hogyan sorakoznak egymás után a szürke házak, a homlokzatokra szerelt parabolaantennák, hogy mennyire kevés az élénkséget hozó üzlet, és az döbbenette meg a legjobban, hogy „a tájképről reménytelenül hiányoznak a nők”. Egyetlen mondat, és minden világos: a mérhetetlen unalom és a végtelen ingerlékenység, ami Észak-Amiens negyedeinek szerves része, ebből a reménytelen hiányból ered, még azok számra is, akik a rendre vigyáznak. „Támasztják a falat, és csak azért mennek be a házba, hogy Playsationnel játsszanak” – mondja egy nyomozó az Échirolles-i „fiatalokról”, néhány órával egy büntetőhadjárat után, amely azért indult el, mert valaki „csúnyán nézett”, és amelynek két halottja volt ebben a Grenoble-i agglomerációban. Ha a munkanélküliséggel, a kirekesztéssel vagy a rendőri brutalitással akarjuk megmagyarázni az ilyen eseményeket, akkor nem a megelőzés lehetőségeit, hanem kegyes alibiket keresünk.

De a Le Monde újságírójának legfontosabb megjegyzése csak mellékesen hangzik el. Mélabúsan, szinte lopva mondja, mindenfelé konklúzió nélkül. És ez nem is lehet másképpen: manapság lelkesen kell beszélünk a különbözőségről. Szüntelenül dicsőítjük, miközben soha nem látjuk, hogyan működik. Hangsúlyozzuk fontosságát, de tagadjuk minden következményét. A társadalomtudományok, melyek szenvedélyesen a védelmükbe veszik, a hozzá vezető úttól is védelmeznek. A különbözőség nem probléma – ismételtetik –, hanem jótétemény. A problémák a különbözőség elutasításából támadnak. Más szóval, a kor azt kívánja meg, hogy adjuk meg az

Alain Finkielkraut: *L'Identité malheureuse*, Stock, 2013.

idegen kultúrák helyét, ugyanakkor viszont kimondottan tilos olyan következményeinek etnológiai vizsgálata, mint például a *megaláztatás* érzése. Az „alávetetteknek” minden okuk megvan arra, hogy megalázva érzék magukat, és hogy haragjuknak hangot adjanak, még ha ez olykor sajnálatos formát is kap. A gyarmati múlt és a jelenlévő gazdasági egyenlőtlenségek ott vannak a deviáns vagy erőszakos viselkedés forrásánál – így illő gondolni. Dicsőség hát a különbözőségeknek, de jaj azoknak, akik komolyan veszik! Éljen a kulturális különbözőség, de szégyellje magát az, aki világképében ezt komolyan veszi. Dicsérni kötelező, valóban észrevenni felháborító. Egyáltalán nem szükséges, hogy a Mások ismerete kompromittálja a másság romantikus idealizálását, bármit jelentsen is ez. A valóságot cenzúrázzák, hogy a kirakat makulátlan legyen. Mindazok, akik áthágni mérészik az etnikai-vallási kérdések társadalmi kezelésének szentséges módszertani szabályát, kegyvesztettek lesznek, és nevük azonnal rákerül a *politikailag korrekt* feketelistára.

Álljunk meg egy pillanatra ennél a kifejezésnél, és próbáljuk meghatározni. A politikai korrektség korunk ideológiai konformizmusa. A demokrácia, vagyis mindenkinek a szóláshoz való joga valójában konformizmushoz vezet. Tocqueville elsőként világította meg e pa-

radox jelenség logikáját: „Amikor a feltételek egyenlőtlenek, és az emberek különbözőek, van néhány nagyon fölvilágosult, nagyon tanult, intelligenciájánál fogva befolyásos ember, és van a tudatlan és nagyon szűklátókörű sokaság. Azok, akik az arisztokrácia évszázadai alatt éltek, természetes módon egy ember vagy osztály fölsőbb értelmét tekintik irányadónak, és nemigen hisznek a tömegek tévedhetetlenségében. Ennek az ellenkezője következik be az egyenlőség évszázadai során.” Ekkor az emberek vonakodnak egy fölsőbb értelem létét elfogadni, mert számukra a józan ész a leginkább kézenfekvő dolog a világon. Ez azt jelentené tehát, hogy ők valóban használják a saját józan eszüket? Nem, feleli Tocqueville: úgy gondolkodnak, ahogyan szokás, megszabadulnak attól a gondtól, hogy megítéljék a másikat, „mivel a szürke tömegben mindenki hasonló szellemmel bír, és nem látszik számukra valószínűnek, hogy a nagy számok törvénye diktálja az igazságot”. A demokratikus időkben minden tekintély gyanús, kivéve a közvélemény tekintélyét. Nincs semmilyen hatalom, amit a társadalom kétségbe ne vonna, kivéve éppen a társadalom hatalmát. Ezt a hatalmat félelmetes hatékonysággal gyakorolják, mivelhogy résztvevői nem érzik ennek súlyát. A demokratikus ember, megszabadulva a hagyománytól és a transzcendenciától, úgy gondolkodik, mint mindenki,

„A politikai korrektség korunk ideológiai konformizmusa.”

amikor azt hiszi, hogy önmaga gondolkodik. Nem elég-szik meg azzal, hogy a köz ítéletéhez csatlakozik, magá-évá is teszi azt, míg a végén nem lehet megkülönböztet-ni a köz ítéletét az övétől. Nem áldozza föl az őszintesé-get az uralkodó ideológia oltárán, ő egyszerre őszinte és engedelmes, individualista és követő, autentikus és op-portunista, korholó és nyájszellemű. Elragadtatása, fönn-tartásai, meggyőződése, sőt a fölháborodásai a kor szel-lemét tükrözik, és rögtön a napi *dora* jegyében kihajítja az avított eszméket, és könyörtelen háborút indít a meg-gyengült tabuk ellen.

Tocqueville nem sajnálkozik az arisztokratikus évszá-zadok fölött. A szabadság, mint egyenlő jog az ő számá-ra igazságosabbnak látszik a kiváltságként értelmezett szabadságnál, ezt nyíltan ki is mondja. De nem nyugszik meg azt látva, hogy az egyenlőség gyámlik a szellem fölött. Nem akar választani a 'mindenki' fondorlatos vonzereje és az egy vagy a kevesek nyílt uralma között: „Amikor érzem a hatalomnak a homlokomra súlyosodó kezét, kevésbé érdekel, hogy ki az elnyomó, és nem haj-tom azért szívesebben a fejemet a járomba, mert azt ezer kéz nyújtja felém”. Ez a kéz még súlyosabb lett a *mass media* eljövételével. Hogyan ne érthetnénk egyet akkor Tocqueville elemzésével? Hogyan ne csodálunk intő tisztánlátását? „A demokrácia Amerikában” egy látnok könyve, ám ma lehetetlen a többségi uralkodó vélemény-nyel ugyanazt a büszke és kemény választ szembeszege-zni, ahogy hajdan e könyv szerzője tette. Láttuk, és vissza is kell térnünk rá, mert ördögi körben vagyunk: a poli-tikai korrektség nem akármilyen uralkodó ideológia. Ez a „Soha többé!” gyermeke, amely üdvtörténeti feladatot vállal magára: a bűnös szenvedélyek megfékezését. E tö-rekvésben a problémák elővigyázatos megfogalmazásá-nak célja annak megakadályozása, hogy az intolerancia szelleme kibújja a palackból. Nem azért folyamodunk a politikai korrektséghez, hogy úgy tegyünk, mint minden-ki, avagy hogy az antikonformizmus konformizmusából „kiváljunk a tömegből, ahogyan abból kiválnak”, hanem mert kísért bennünket a múlt, és hogy elkerüljük a *poli-tikailag alantashoz* való visszatérést. Ez a kísértés ma mindenkit megérint és nyomást gyakorol mindegyikünk értelmére. És ez a kísértés legitim. Sőt egyenesen elen-gedhetetlen. Félnünk a saját árnyékunktól, és joggal. Soha nem szabad elfelednünk, hogy a XIX. századi Franciaor-szágbán a dreyfusard-ok kisebbségben voltak. Ki mond-hatja azt, hogy az ő győzelmük végleges? Ki mondja azt nekünk, hogy egy gazdasági válság, a tömeges ipartala-nítás, a krónikus munkanélküliség vagy az áruk, a tőke és az emberek őrzítő vándorlása közepette a dreyfusard-ok örököseit nem takarítják el nagy ívben az útból? Ki mondhatja azt, hogy most, amikor nem áll módunkban hatni a folyamatokra, a többség új bűnbakok megjelö-lésével nem talál föloldást saját szorongására, ily módon találva meg az eszközt a társadalmi egység újra kovácsos-

lására? És végül ki mondhatja azt, hogy mi már immuni-sak vagyunk, hogy a ma feddhetetlen doktor Jekylljei az eljövendő sötét időkben nem félelmetes mister Hyde-ok-ként ébrednek? Meglehet, hogy a kohézió ismét a leg-rosszabbra fog épülni. Az együttlét öröme és az a boldog-ság, hogy nem lélektelen, szomorú halmazt, hanem élő közösséget alkotunk, újra megjelenhet, szemben az ellen-séggként érzékelt és mindenféle bajjal felruházott betola-kodó képével. „Amikor nincs hatalmunk a dolgok fölött, a Másikon állunk bosszút” – írta helyesen Jean Daniel, és ezt látjuk már Görögországban, ahol annak a pártnak a hívei, amely furcsa módon a költői Arany Hajnal nevet választotta, az illegális munkavállalók elleni, olykor gyil-kos merényletekkel adnak választ a válságra, vagyis az életszínvonal szédületes zuhanására. Az athéni par-lementben jelen lévő Arany Hajnal tizennyolc képviselője között ott van a Pogrom nevű punk zenekar basszusgitá-rosa is. Ilyesmi más európai országban nincs. De mint-hogy a gazdasági és migrációs globalizáció mindenkitől elveszi azt a lehetőséget, hogy hatalma legyen a dolgok fölött, senki sem tudhatja magát biztonságban egy ilyen jelenség előtt.

Az ől tehát még termékeny,¹ és Hannah Arendtnek igaza volt akkor, amikor egy levélben ezt írta Gershom Scholemnek: „egy nép átalakulása faji hordává korunk állandó veszedelme”. Ahhoz, hogy megszabaduljunk et-től a veszélytől, nem elegendő a „faj” szó használatát örökre száműznünk a közbeszédből. A „kultúra” szó használata ugyanazt a sötét feladatot töltheti be, ha a lel-keket saját hovatartozásukhoz köti, és abszolutizálja a kollektív különbségeket. Ez az oka annak, hogy éppen leglelkesebb használói igyekeznek ezt a szót megfoszta-ni magyarázó erejétől. Orvosolni akarják civilizációjuk veleszületett arroganciáját azzal, hogy védelmükbe ve-szik a kulturális sokféleséget, ugyanakkor nagy gondot fordítanak arra, nehogy az esszencializmus bűnébe esse-nek, nehogy részük legyen abban, hogy az emberiség ki-békíthetetlen egészekre szakad szét. Értjük aggodalmu-kat. Sőt különösen fontos, hogy osztozzunk eme aggo-dalmukban, amikor ma némelyek hajlamosak arra, hogy az iszlám radikalizmust minden muzulmánra számon kérjék. De hát itt van egy tanuló az esete, akit tanév közben egy magánintézményből egy Essonne-i gimnázi-umba írtak át. Tisztelettel, de nem szervilis, szorgalmas, de nem szolgálkú, leckéit megcsinálja, rendszeresen megtanulja az anyagot, felel, önként jelent-kezik előadásokra. Ez a pozitív hozzáállás nyugtalanítja a tanári kart, mert az osztályban csak ingerli a többieket. És nem is kell sokat várni: a lelkes tanuló nagyon gyor-san társadalmi, kulturális, faji és vallásos megkülönböz-tetés áldozata lesz – mondja a franciatanára. Rá is aggatják „a Francia”, „a Zöldfülű”, „a Nagyokos” gúny-neveket. Az udvaron azt mondják neki: „Disznót eszel, disznó vagy”. Egy másik példa: „Chanteloup-les-Vignes

„Nagy
mennységű
intelligenciát
fektethetünk be
a tudatlanságba,
amikor
mélységesen
szükségünk van
illúzióra.”

településen egy bölcsődében egy apa arra kéri a gondozónőt, hogy a gyermekét egy óra alvás után ébressze föl, mondván, ha nappal többet alszik, akkor kibíráhatatlan lesz. Minthogy a kérése nem talál meghallgatásra, földühödik. Az egyik alkalmazottnak azt mondja: „mocskos fehér”, és azt követeli, hogy beszélhessen a muzulmán személyzettel. Az efféle esetek, de ugyanígy a tanárok, a tűzoltók, a gyógyszerészek, az orvosok, az ápolók és a szembeötlően zsidók elleni agressziók mind gyakoribbak a *Köztársaság elvesztett területein*,² és nem lehet csöndben elmenni mellettük, sem felsorakoztatni a föld rabjai³ lázadásának szent zászlaja mögé. Charles Péguy azt mondta: „Mindig azt kell mondani, amit látunk. Főképpen pedig – és ez a legnehezebb – azt kell látnunk, amit látunk.” Látni, amit látunk – a mi esetünkben ez azt jelenti, hogy látjuk, hogy a történelem *nem* ismétlődik, noha készen állunk a második kiadásra. Hogy látjuk a rosszat, ott, ahol megjelenik – még ha az nem is felel meg annak, ahogy leírják. Hogy látjuk, amint Franciaország gyűlölete egyesül a zsidók gyűlöletével, miközben Franciaország az eltelt évszázadok tanulságát levonva gondolkodását és cselekvését a „francia ideológia”⁴ összes áldozatának sorsszerű szolidaritására alapozta.

A tautológia tehát megtévesztő. Látni, ami látszik – ez nem magától értetődő, mert ahogyan Saul Bellow mondja Péguy-t idézve: „Nagy mennyiségű intelligenciát fektethetünk be a tudatlanságba, amikor mélységesen szükségünk van illúzióra”. És nem a bolondok, nem a gonoszak, hanem a jószándékú férfiak és nők akarják azt hinni, hogy a hitványságnak egyetlen iránya, a rasszizmusnak egyetlen arca, az eseményeknek egyetlen paradigmájuk van, és hogy mindannyian német zsidók, feketék, arabok, menekültek és illegális harcosok vagyunk. Az *ugyanaz a harc ugyanazon ellenség ellen* nagy illúziója nélkül elvesznének, többé nem lenne meg az az energiájuk, amiből eltökéltségük táplálkozik. A másfélék gondja-baja elbizonytalanítaná, aztán a közönyössé tenné őket. Csak az a kérdés, hogy vajon az ideálshoz való hűség ára minden esetben a valóságos világ hatályon kívül helyezése? Az Igaz igaz marad-e, ha leoldottuk a Valódiról? Mi az erkölcsös egy olyan morálban, amely már nem kényszeríti magát a tisztánlátás kötelességére? Hol van azoknak az erkölcsi és politikai magasabbrendűsége, akiket soha semmi nem rendít meg és nem nyugtalanít, mert a társadalom új töréseit rendszeresen visszavezetik az idegengyűlölet vagy az osztályharc ismerős toposzáira? Csakugyan minőséget jelent a szellem számára, ha rendíthetetlenek maradunk akkor, amikor a történelem kimozdul sarkaiból? „Meg kell mondani az igazságot, a teljes igazságot, csak az igazságot, egyszerűen meg kell mondani az egyszerű igazságot, unalmasan az unalmas igazságot, szomorúan a szomorú igazságot – írta ugyan-csak Péguy a *Cahiers de la Quinzaine* első számában.

Még akkor sem menthetjük föl magukat az egyenesség alól, ha szándékunk a legjobb és haladó, még akkor sem, ha teljesen megbélyegző általánosításra szeretnénk felhívni a figyelmet. Ha feláldozzuk az igazságot, hogy ne tápláljuk a gonoszt, akkor az azt jelenti, hogy fölkináljuk neki az igazságot, és azzal tápláljuk. A politikai korrektséggel szemben a politikailag alantason kívül van másik lehetőség is, van más választás szemben a dezinformáció kegyes elhallgatásával, a szélsőjobboldali pártok demagógiájával; a rossz gondolkodás arany hajnalaira van más válasz is a bevett gondolkodáson kívül. Lévy Strauss a segítségünkre lehet abban, hogy dűlőre jussunk a tagadás és a gyalázat e végzetes szembenállásában. „A rasszizmus olyan doktrína, mely, állítása szerint az egyének közösségének tulajdonított intellektuális és erkölcsi tulajdonságokban – akárhogyan határozzuk ezt meg – egy közös genetikai örökség szükségszerű hatását látja.” Ez a doktrína semmilyen jóindulatot nem érdemel. Hamis, bűnösnek bizonyult, és nem lehet felhozni mellette enyhítő körülményeket. De éppen hatalmas bűneiből következően, a becsületesség parancsa az, hogy ne keverjük bele mindenbe. Nem szabad összekeverni „egyének vagy csoportok attitűdjével, akiket a bizonyos értékekhez való hűség egészen vagy részlegesen vakká tett más értékekkel szemben”. Abból, hogy az iskolai intézményekben betiltják a hidzsáb, a köztereken pedig a burka viselését, nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy a zsidógyűlölő sztereotípiákat új formákká alakították át, és azok XXI. századi iszlamofóbiát táplálják. Ha így teszünk, erőszakot követünk el a jelenen vagy a múlton. Viszont annál inkább óvakodnunk kell a Franciaországban terjedő franciaellenes érzés olyan értelmezésétől, hogy az legitim védekezés a kirekesztés ellen. És tartózkodnunk kell attól, hogy úgy értelmezzük az antiszemitizmust – ami egyre inkább kíséri –, mint szerencsétlen választ, vagy, hogy Alain Badiou szavait idézzük, „rosszul politizált politikai ellenségességet” azzal a nagyon is valóságos botrányval szemben, hogy Izrael elnyomja a palesztin népet. És mindez nem csak Franciaországra érvényes. Felix Rottenberg, a holland szociáldemokrata párt egyik régi vezetője nagyon helyesen mondja, hogy „a háború utáni nemzedék büntudata hatalmas befolyást gyakorolt a politikailag korrekt gondolkodásra”. Azok, akiknek a szülei félrenéztek, és ily módon hagyták, hogy a rossz győzedelmeskedjék, megígérték, hogy *fölnyitják a szemüket*, és soha többé nem lépnek egyezsége a Másik gyűlöletével. A *gyűlölködő másikat* nem írták bele a programba. Mit tesznek hát, amikor az végül fölfedi magát? Úgy tesznek, mint az előző nemzedékek, állapítja meg Ian Buruma abban az esszéjében, amelyet Theo Van Gogh filmrendezőről írt, akit egy iszlámista gyilkolt meg: amennyire tudnak, másfelé néznek, vagy pedig igyekeznek visszatérni az erőszak *társadalmi okaihoz*, és amikor kudarcot vallanak, amikor a nyílt

„Óvakodnunk kell a Franciaországban terjedő franciaellenes érzés olyan értelmezésétől, hogy az legitim védekezés a kirekesztés ellen.”

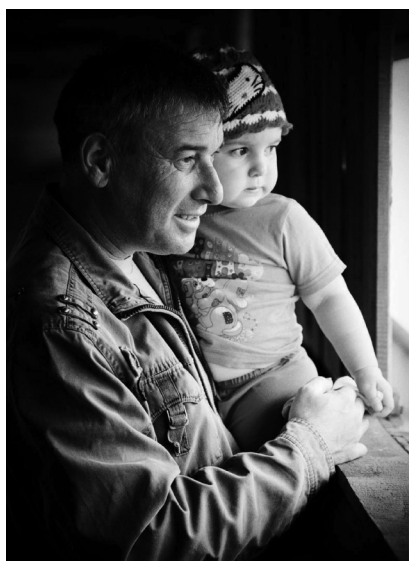
sisakkal fellépő ellenség nem hagyja, hogy kutyaszorítóba került munkanélkültre vagy dühös elnyomottra redukálják, akkor pszichopátának nyilvánítják, ideologikus bűneire azzal felelnek, hogy látványosan intenek mindenféle általánosítás ellen és sietnek vissza folyó ügyekhez. De ők – szerencsétlen idősebb társaikkal ellentétben – úgy érzik, magas erkölcsi küldetéssel vannak fölruházva, hogy visszaverjék a régi démonokat, és nem elégszenek meg azzal, hogy nemlétezőnek vagy jelentéktelennek tartsák azt a valóságot, amely nem felel meg az ő meghatározásuk szerinti gonosznak. Lévi-Strausszal ellentétben az antirasszizmus villámain szórják mindazokra, akik hajlandók a valóságról tudomást venni. Ez a büntetés arra int bennünket, hogy legyünk óvatosak: senki sem szeretné élete végéig cipelni az aljas ember bélyegét. És mégis: fel kell vállalnunk ezt a kockázatot. Nagyon fontos, hogy ne hátráljunk meg, elvégre jelenünk értelme van veszélyben. „Egy kultúra, amely elfeledkezik a múltjáról, arra van ítélve, hogy újra élje azt”, mondta a XX. század elején George Santayana amerikai filozófus. Theodor Adorno a hitleri cezúra után ezt az új kategorikus imperatívuszt fogalmazta meg: „Úgy kell

gondolkodni és cselekedni, hogy Auschwitz ne ismétlődjék meg, hogy semmi hasonló ne történjen”. A két gondolat megcáfолhatatlan. Ma azonban meg kell állapítanunk, hogy ha újra és újra legsötétebb óráit idézzük föl, akkor civilizációnk makacsul elbújik azon sors elől, ami rá méretett. Ha mindennek előtt emlékezünk, ha mindig emlékezünk, akkor elfelejtjük, hogy a jelen – ahogyan Valéry figyelmeztet – „maga a dolgok állapota, úgy, ahogyan eddig még soha nem fordult elő.”

Várkonyi Benedek fordítása

JEGYZETEK

- 1 Idézet Bertolt Brecht: *Arturo Ui feltartóztatható felemelkedése* című művéből (a ford.)
- 2 Utalás a *Köztársaság elveszített területei; antiszemitizmus, rasszizmus és szexizmus az iskolai környezetben* című könyvre, amelyet többnyire gimnáziumi tanárok tapasztalataiból állítottak össze (a ford.)
- 3 Utalás Franz Fanon: *A föld rabjai* című könyvére (a ford.)
- 4 A szélsőséges francia ideológiákról van szó, A szerző Bernard-Henri-Lévy hasonló című könyvére utal. (A szerk.)

A JDC-MAZS Alapítvány

a hazai zsidó közösségért dolgozó, a nyitottság és együttműködés iránt elkötelezett, politikamentes nemzetközi szervezet.

Szociális, közösségépítő, egészségmegőrző és humanitárius programjaival sok ezer ember életét teszi teljesebbé.

Most Önön! a sor

Rendelkezzen adója 1%-áról! Adószámunk: 19664651-2-42

jdc-mazs.hu

balint haz.hu

szarvastabor.hu

jdc-mazs.hu

judafest.hu

jaffe.hu

mellrakellen.hu

narancs-liget.hu

mozaikhub.hu

EGY FILOZÓFUSKIRÁLY MEGPRÓBÁLTATÁSAI

2011-es *A háború – ha nem is szeretjük* című kötetében¹ Bernard-Henri Lévy elmondja, miként győzte meg Nicolas Sarkozy francia elnököt a líbiai katonai és diplomáciai közbeavatkozás szükségességéről. De mivé lesz az értelmiségi, ha kettős ügynökké válik?

Eddig mindig kiálltam valami mellett. Felszó-
laltam valamiért. Felháborodásomat fejez-
tem ki valami vagy valaki ellen: pacifisták,
pétainisták, gazemberek ellen... Itt most már nem erről
van szó. Tényleg háború volt. És jól felfogott érdekem,
hogy bebizonyosodjon, nem cselekedtem helytelenül.” Így
ír Bernard-Henri Lévy (BHL) egy zavarba ejtő könyvben,
amely *A háború – ha nem is szeretjük*. Egy író naplója a
líbiai tavasz közepéből címet viseli. A filozófus feltárja e
furcsa háború kulisszatitkait, amelyet egy februári napon
kezdeményezett, amikor is Bengáziból az Élysée, a francia
elnöki palota telefonszámát tárcsázta azzal a szándékkal,
hogy Franciaországot is bevonja a líbiai háborúba. Ez a
„próbálkozás” végül hol abszurd, hol tragikus kalandso-
ratba sodorja BHL-t, aki fél éven keresztül kíséri a líbiai
Átmeneti Nemzeti Tanács (ÁNT) képviselőit az elnöki
rezidenciára, egyik este Younès tábornok és a francia ve-
zérkar társaságában teljes hévvel dolgozik a katonai stra-
tégia kidolgozásán, máskor gondoskodik arról, hogy ellás-
sák a felkelőket a szükséges felszereléssel, majd az ÁNT
beszédeit fogalmazza, miközben Nicolas Sarkozyt napról
napra tájékoztatja a hadműveletek előrehaladásáról, és
Saïf al-Islamnak, Kadhafi fiának küldöttjeivel találkozik...

Nem ez az első alkalom, hogy BHL szenvedélyesen el-
kötelezi magát egy ügy mellett. Ám ő, aki Bangladesztől
Boszniaig sokáig álmodozott arról, hogy Malraux nyom-
dokaiba lép, láthatólag rátalált a lehetőségre, amellyel va-
lóban befolyással lehet a Történelemre. Jó vagy rossz ér-
telemben? Idővel majd elvállik. Kadhafi meglincselése és
az iszlámizmus visszatérése óta a kérdés nyitott. E szerep-
vállalás mindenesetre rávilágít, miért térünk vissza BHL-

lel a háború legitimitásának kérdésére, és az értelmiségi
szerepére hasonló körülmények között: mi jogosítja cselek-
vésre, miközben semmilyen felhatalmazással nem rendel-
kezik, és semmilyen elszámolnivalója sincs? Lehet valaki
egyszerre a Fejedelem tanácsadója és a hatalom kritiku-
sa? Egy stratégia kidolgozója és az igazság védelmezője?

Nem áll szándékunkban megfellebbezhetetlen kritiká-
val illetni az értelmiségi elköteleződést. Sokkal inkább el-
mélkedünk azon, mi történik a filozófusokkal, amikor a
Történelem aktív cselekvőivé válnak.

Hogy került a líbiai háború kellős közepébe?

Bernard-Henri Lévy: Az egész egy reptéri tévékészü-
léken látott jelenettel kezdődött, a *Libération* kairói ri-
portját követően. A líbiai légierő repülői géppuskatűz

A háború jó háttér

Bernard-Henri
Lévy Benghaziban

alá vették tüntetők egy csoportját. Nagyon felkavart ez a látvány. Abban a pillanatban döntöttem el, hogy Líbiába utazom.

Február végén Bengáziban kapcsolatba lép a felkelés vezetőivel, és megkísérel egy „hatalomátvételt”...

Kadhafi azt ígérte, kiirtja a felkelőket. Felkerestem őket. Éppen akkor hozták létre az Átmeneti Nemzeti Tanácsot Mustafa Abdul Dzsailil személye körül. Felajánlottam nekik, hogy a nevükben a köztársasági elnökhöz, Nicolas Sarkozyhez fordulok, hogy fogadja őket.

Miért hallgatták meg Önt?

Rejtély. Sem felhatalmazásom nem volt, sem semmilyen garanciám a sikert illetően. A semmiből csöppentem közéjük. Akár azt is gondolhatták volna, hogy szélhámos vagyok. Most biztosan azt mondja, nem volt veszítenivalójuk, hiszen Kadhafi tankjai úton voltak, a város pusztulásra volt ítélve. Mégiscsak kivételes események összejárszására volt szükség: hogy sikerült utat törnöm magamnak Mustafa Abdul Dzsaililhoz, akit nagyon kevesen ismertek még akkoriban, hogy megbízott bennem, végül, hogy Nicolas Sarkozy meghallgatott. Ez a három tényező fonódott eseménnyé! Úgy is mondhatnánk: valamiféle csoda történt.

Volt gyakorlata az ilyesfajta államfői telefonhívásokban?

Egyáltalán nem. Régóta ismerem Sarkozyt, de alig beszélünk egymással a 2007-es kampány óta, amikor Ségolène Royal mellett köteleztem el magam. Emiatt még rejtélyesebb az egész jelenet. Őrizgettem a telefonomban egy ősrégi naptárat, amelyben szerepelt az elnöki rezidencia központi telefonszáma. Telefonáltam. Kapcsolták az elnököt. Alig három percig tartott a hívás. Beleegyezett, hogy fogadja az ÁNT tagjait, akikről hirtelen beszélni kezdtem. Franciaországnak azon nyomban el kell ismernie az ÁNT-t, nyomást kell gyakorolnia az ENSZ-re, hogy álljon elő egy határozattal, be kell kapcsolódnia a háborúba és meg kell buktatnia Kadhafit!

Milyen lelkiállapot jellemezte kezdetben Bengázit? Népfelkeléshez vagy inkább puccshoz hasonlatos?

Volt benne valami a sartre-i értelemben vett fúziós csoportból. Egy nép, amely összetart a felkelés melegében. Ez a csoport sokáig tartotta a fúzió helyes irányát. Aztán valamiféle perverz metamorfózis során, Kadhafi meggyilkolásával lincselő csöcselékké vált. Pontról pontra úgy zajlott, ahogy Sartre levezeti *A dialektikus ész kritikájában*: a fúziós csoport, amely létrejön, tartja magát, majd eltorzul.

A forradalom tehát eltorzult ön szerint?

Egyelőre nem tudom megmondani. Az mindeneset-

re jó, ha egy fúziós csoport felbomlik. A kérdés csak az, hogy mivé bomlik fel: lincselő tömeggé vagy demokratikus pluralitássá. Líbia jelenleg ez előtt a válaszút előtt áll. Kadhafi halála lehet egy barbár korszak utolsó cselekedete – egyfajta ördögűzés. De lehet az új Líbia születésének aktusa is. És ebben az esetben ez egyáltalán nem a helyes út.

„Igazságos háborúként” beszélt a katonai beavatkozásról. A fogalom teoretikusa, Michael Walzer filozófus szerint ez a háború nem volt igazságos: a háborús célok sosem voltak tisztázottak, hiányzott a nagy arab országok részvétele, az ENSZ Biztonsági Tanácsának jó néhány tagja mindvégig fenntartással kezelte a kérdést. Fogékony volt e kritikákra?

Először is, nem Michael Walzer a kiöltője az igazságos háború koncepciójának! A fogalomnak hosszú története van, amely egészen Grotiusig és Aquinói Szent Tamásig nyúlik vissza. Néhány egyszerű kritérium alapján nevezhető egy háború igazságosnak: az ügy igazságos volta (megmenteni a lakosságot egy előre bejelentett tömegmészárlástól); a végső lehetőség (Kadhafi tankjai Bengázi határában sorakoztak); az arányosság, vagyis a háború által okozott kár kisebb annál, mint amekkorát megakadályozna; illetve a belátható nyeresi esély. Ez a háború nemcsak igazságos, legális is volt: az Arab Liga elsőként szólított fel beavatkozásra, az ENSZ „védelmi felelősségének” elve alapján a nemzetközi jogszerűség kifogástalan volt, ráadásul egy morálisan és politikailag is felfegyverzett felkelésnek nyújtottunk támaszt, nem az égből pottyantottuk a semmi közepébe, mint Irak esetében történt. Én tehát sosem kételkedtem e háború legitimitásában. A hadműveletek alakulása viszont folyamatos nyugtalansággal töltött el.

Homályos maradt ugyanakkor a háborús cél: a megszárlást akarták megakadályozni, vagy ki akartak végezni egy zsarnokot?

A háború célja a civilek védelme volt. Egy ponton világossá vált, hogy nem fogunk tudni eleget tenni ennek a megbízatásnak, ha a rezsim a helyén marad. Mivel a rendszer mindvégig kitartott a saját népe elleni megtorlás szándéka mellett, a civilek védelme egyet jelentett a rezsim eltávolításával. Amennyiben a vezetők hajlandók lettek volna tárgyalóasztalhoz ülni, a háború abba maradt volna.

Mellesleg Kadhafi fia, Saïf al-Islam küldöttei is megkörnyékezték önt...

Igen. Azonnal jelentettem is az ÁNT-nek és a francia elnöknek. Nem jártunk nagyon messze az ellenségeskedés beszüntetésétől. Elegendő lett volna, ha Kadhafi él a lehetőséggel, amelyet tálcán kínáltunk számára, és beszáll a Bab al-Azizia repterén állomásozó repülőjébe. Szinte a legvégső pillanatig gondoskodtunk arról, hogy

a reptér megközelíthető legyen, és ne érje bombatámadás. Hamis lenne tehát azt állítani, hogy e háború célja Kadhafi meggyilkolása lett volna.

Az eltávolítása azért minden bizonnyal igen.

Igen, mielőst Kadhafi rendszere alapjában véve bűnössé vált, és továbbra is vérfürdővel fenyegette a „patkánynépséget” ...

Szíriában tehát azért nem csinálunk semmit, mert Basar-el-Asszad van olyan „intelligens”, hogy nem jelenti be előre saját lakosságának lemészárlását?

Ugyanolyan igazságos lenne közbeavatkozni azzal a céllal, hogy Asszad megbukjon. A különbség talán abban áll, hogy nem ugyanolyan mértékű a „belátható nyeresi esély”.

Mit válaszol azoknak, akik szerint a „védelem felelősségének” elve a líbiai beavatkozás után meg is halt, miután Franciaország oly mértékben kiforgatta eredeti jelentéséből?

Milyen különös gondolkodásmód! Mielőtt a halál beálltát bejelentenénk, örülünk egy pillanatig, hogy volt alkalma legalább egyszer életbe lépni. A védelmi felelősség, amely az ENSZ egyik papírfecnije volt csupán, most először materializálódott. Én, éppen ellenkezőleg, azt gondolom, a líbiai példa precedenst teremt majd.

A beavatkozás mellett állást foglaló értelmiségiek közül némelyek, mint például Pierre Hassner, felróták önnek, hogy mindvégig kitartott a felkelők demokratikus és világias meggyőződése mellett, holott ebben nem lehettek bizonyosak...

Sosem rejtettem véka alá, hogy volt mindebben iszlámista próbálkozás is. Órákon keresztül vitáztam e csoport egyik vezetőjével. Mindössze annyit állítottam, hogy e kör kisebbségben van. Egy kisebbség lehet aktív. Hangos. Ezért szerencsés harcba szállni vele. De fenntartom, hogy továbbra is kisebbségről van szó, és

Bernard-Henri Lévy líbiai fegyveresekkel

hogy a líbiai iszlám valóban az a „köztes iszlám”, amelyről olyan sok tárgyalópartner beszélt velem.

És valóban nem kívülről szándékozzuk importálni a demokráciát, mint Irak esetében?

A bengázi nőknek, a fiatal, világi harcosoknak, akikkel emlékezetes pillanatokat éltem meg, a tanároknak és a jogtudósoknak, akik az ÁNT többségét teszik ki, nincs szükségük a demokrácia „importálására”. Ami a többieket illeti, a demokrácia természetesen feltételez egyfajta idő- és térkonceptiót, feddhetetlen testületiséget. De a demokratikus kultúra elsajátításához kevesebb idő kell, mint azok állítják, akik a diktatúra végeláthatatlan ördögi körére kárhoznak néptömegeket.

Miként reagál arra, amikor Mustafa Abdul Dzsalil, az ÁNT elnöke bejelenti, hogy a válást tiltó és a poligámiát legitimáló saria lesz a jövőbeli líbiai alkotmány legfőbb forrása?

Megkérdőjelezném e nyilatkozat jelentőségét. Egy olyan ember közleményéről van szó, akinek semmilyen felhatalmazása nincs arra nézvést, hogy kijelentse, hogy néz majd ki a jövőbeli Líbia. Ez nem tartozik a szerepkörébe. Arra kapott felhatalmazást, hogy leveleznyelje a háborút, és létrehozson egy átmeneti kormányt. Nem többre. Lesznek választások, alkotmányozó nemzetgyűlés, amely megmondja majd, hogy nézzen ki a jövőbeli Líbia.

Mégiscsak róla írja a könyvében, hogy ő a líbiai ellenállás de Gaulle-ja...

Az ellenállás egységesítője, igen. Egyébként ezt a kijelentést maguk a líbiaiak is fenntartással fogadják. Hacsak nem egyenesen csendes lázadással, mint például a felkelés során meghatározó szerepet játszó nők teszik. Írtam egy könyvet *A háborúról a filozófiában* (*De la guerre en philosophie*, Grasset, 2010) címmel. Ha a háború felbukkan a filozófia agyonoltalmazott mezején is, annál inkább van jelen a különböző népek történelmében. Itt arról a háborúról van szó, amit a világ különböző reprezentációi folytatnak egymással! A háború idejére, amikor egyesülni és győzni kellett, e konfliktust félretették. Most újra felbukkan. Újra beindult a Történelem. A demokrácia nem azt jelenti, hogy minden eszmét egyetlen szintre helyezünk, azt is jelenti, hogy versenyeztetjük ezen eszméket, és hogy fokozatosan szorítjuk vissza közülük azokat, amelyek az emberi jogok ellenében hatnak. A demokrácia Franciaországban az FN [*Front National – Nemzeti Front*] visszaszorítását jelenti. Líbiában a radikális iszlamistákét.

Azért bizonyos alapvető elvek tiszteletben tartását is jelenti.

Le merem fogadni, hogy ezek az elvek a következő líbiai alkotmány törzsét képezik majd.

A könyvében elárulja, hogy meg kellett indítani a bombázási hadműveleteket, mielőtt sikerült volna megszerezni az ENSZ végső hozzájárulását, és hogy Franciaország katonai szerepe, szárazföldön és leve-

gőben egyaránt, jóval nagyobb volt, mint ahogy bejelentették. Benyújtotta ezt a könyvet jóváhagyásra az elnöki palotába?

Nem, dehogy! De azért, mondjuk úgy, hogy volt néhány nagyon érzékeny téma, amelyekről megbizonyosodtam, hogy nem sodornának veszélybe olyan érdekeket, amelyek túlmutatnak a személyemen.

Nicolas Sarkozy nagyon elkötelezettnek tűnik, a leírása alapján. Korábban elnöki tiszteletadással fogadta Kadhafit, majd gyakorlatilag elment az első arab forradalmak mellett. Vajon alkalmat nyújtott neki ez a háború, hogy megváltoztassa a róla kialakult képet?

A felhívásra való reagálásának módja, illetve a háborúban való elköteleződése arra enged következtetni, hogy nem a haszon volt a döntő szempont, bár kétségtelenül az is motiválta. Lehet valaki „Sarko-ellenes”. Lehet, mint az én esetemben is, hogy valaki nem rá szavazott és nem is rá fog a következő választáskor. Lehet úgy itélni, hogy mindezidáig még nem engedte kibontakozni magában azt, amit Ernst Kantorowicz történész (1895–1963) a „király kettős testének” nevezett. De itt igenis a szuverén oldala emelkedett felül. Mint minden emberben, benne is van valami nemesebb szándék felé való törekvés.

És ön nem öltötte magára más ruháját?

Fél éven keresztül valóban ugyanannyit járt az eszem katonai stratégián, mint irodalmon, voltam hírvívő, összekötő tiszt Franciaország és Líbia között, fogalmazó az ÁNT tagjainak bizonyos beszédeinél, tanúja voltam (talán kicsit több is annál) a háború két fontos stratégiai fordulópontjának: amikor megszületett a döntés, hogy felfegyverzik a Tripolitól délre fekvő hegyekben a Dzsebel Nafusza harcosait, valamint Miszráta városát, hogy támadást indítson Tripoli ellen.

Anélkül, hogy az illetékes minisztériumokkal, a Honvédelmi és a Külügyminisztériummal tanácskozott volna...

Mindössze annyit mondhatok, hogy nem voltak jelen. Ezután viszont minden bizonnyal értesültek a meghozott döntésekről.

Tehát Franciaország katonai- és külpolitikáját formálta?

Nem, azt a köztársasági elnök és a vezérkari főnökök tették. De végül is jelen voltam, igen.

De hát senki nem adott megbízatást önnek... Vagy talán az elnöktől kapott?

Nem volt megbízatásom. Soha nem utaztam elnökségi repülőn, soha nem kértem engedélyt. Úgy ragaszkodtam a szabad mozgásomhoz, mintha a testemhez tartozna.

A líbiaiak szemében viszont másként tűnt fel. Egyesek ki is mondták: „ön egy francia, aki megbízatással van itt, ön képviseli Sarkozyt”.

Mióta
hangoztatják,
hogy az
értelmisségeknek
semmi hasznuk!

És mit válaszolok nekik?

Azt írja: „Nincs időm megmondani neki...”

Nem. Általában szakítottam időt, hogy ezt cáfoljam.

Részt vesz a katonai stratégia kidolgozásán, tanácsot ad a felkelőknek, megfogalmazza beszédeiket, titkos üzeneteket továbbít. Ismerje el, hogy volt politikai szerepe!

Legyen.

És ez nem problematikus az ön szemében?

Mióta hangoztatják, hogy az értelmiségieknek semmi hasznuk! Most lehetőség adódott megmutatni, hogy egy értelmiséginek igenis lehet haszna. Úgy éreztem, az elkötelezett értelmiségi hivatását űzőm, aki hisz egy ügyben, és aki végig is viszi azt. S hogy vajon mindez egy, a Fejedelem és az Értelmiségi közötti, sokféle asszociációra lehetőséget adó, eredeti figurát eredményezett - ezt már nem az én feladatom megítélni. A dolgok a tudtunk nélkül alakulnak, anélkül, hogy valóban akarnánk. Nem gondolom, hogy létezne az elkötelezett értelmiséginek egy prototípusa, amelyhez mindenkinek alkalmazkodni kellene, és minden alkalommal fel kellene tenni a kérdést, vajon e képnek megfelelően járnunk-e el. Minden egyén maga találja ki, hogyan alakítja saját személyiségét. Még inkább egy értelmiségi, akinek megállás nélkül újra kell alkotnia fellépésének módszereit. Ha titkos ügynök vagy miniszter lett volna belőlem, lemondtam volna az értelmiségi szerepéről. De nem ez történt.

Este az elnöki rezidencián dolgozza ki a katonai stratégiát az elnökkel és az ÁNT képviselőivel. Másnap reggel minden hullámhosszon ott van, hogy kommentálja e döntéseket... Ez talán nem határátlépés?

Lehetséges. Majd meglátjuk. De egész életemben ezt csináltam. Se többet, se kevesebbet. Azzal a különbséggel, hogy itt működött.

Az értelmiségi szerepnek semmi sem szab korlátot?

Teljes mértékben szabad emberként tekintek magamra, aki szabadon dönt a kockázatokról, amelyeket vállal. A *szellem fenomenológiájában* Hegel megkülönbözteti azt, aki felelősnek érzi magát azért, amit az adott pillanatban csinál, és azt, aki felelősnek érzi magát azért, hogy amit csinál, hogyan hat majd a jövőben - tehát a cselekedetei következményeiért érzi magát felelősnek. Egy előre bejelentett mérsárlás esetében: mindeképp meg kell-e állítani a mérsárlást, függetlenül a következményeitől, vagy csak a lehetséges következményektől függően, amit a mérsárlás megállítása hozhat magával?

Amint bekapcsolódik a politikai döntéshozatalba, a BHL-kártyavár – számos beavatkozási terepével együtt – összeomlik, nem gondolja?

De vajon még mindig a saját szerepemben vagyok? A politikai és katonai stratégiában való mérlegelés nem

Bernard-Henri Lévy az ÁNT táborában

éppen a gondolkodás ellentéte? Azt írtam, hogy az író helye a lehető legtávolabb helyezkedik el a Királyétól. Majd a jövő eldönti, megérte-e vállalni a kockázatot.

Azt sugallja, hogy az érvelés közben nem számít önnek az önről kialakult kép. Holott ez a kép korántsem közömbös.

A saját képem állapota immáron harmincöt éve tanúskodik arról, milyen kevésbé tartozik a legfontosabb gondjaim közé.

Mikor érvel mások, a közönség nézőpontjából?

Amikor valami mellett akarok felszólalni. És meggyőzni akarok. Például amikor segíteni akarok abban, hogy a közvélemény ne gondolja egy hét elteltével, hogy a háború megfeneklett. Igen, ilyenkor nem elég elmondani az igazságot, rábeszélni kell, meg kell nyerni az embereket.

Éppen ezt lehet a szemére vetni. Hogy az egész közvéleményre próbált nyomás gyakorolni.

Na és aztán? Onnantól kezdve, hogy az ügy igazságos volt, és már nem lehetett kihátrálni, nagyon fontos volt, hogy ne engedjük el, hogy győzzük meg a közvéleményt. Ha a politikai harc és az események hevében voltak olyan pillanatok, amikor a meggyőzés szükségessége előtérbe került az igazságra való törekvéssel szemben, azt sajnálom. Éppen ez igazolja a könyvem.

(Martin Legros interjúja a *Philosophie c. francia folyóirat* 2012 januári számában jelent meg. *Les tribulations d'un philosophe-roi*. 36-41. oldal.)

Marcziszovszky Anna fordítása

JEGYZETEK

1 *La guerre sans l'aimer, Journal d'un écrivain au coeur du printemps libyen*, Grasset, 2011.

„AZ ERŐSZAK ÉS A HÉTKÖZNAPI ÉLET ÖSSZEKEVEREDIK”

2001-ben Bernard-Henri Lévy *Les damnés de la guerre* (Kb. A háború rabjai) címmel riportsorozatot közölt több nagy európai újságban. Ezekben Angola, Sri-Lanka, Burundi, Kolumbia és Szudán háborús övezeteiből tudósított. A riportok még abban az évben a *Réflexions sur la Guerre, le Mal et la fin de l'Histoire* (Reflexiók a háborúról, a Gonoszról és a Történelem végéről) című kötetben is megjelentek. Az alábbi részlet a Burundiban zajló háborús cselekményekbe enged bepillantást.

A burundi háború levegőjét először Kamenge hutu negyedében, a város északi részén szívtam be. A házak felét jól láthatóan nehézfegyverekkel rombolták le. A házak másik felét helyre hozták, gallyakból, szövetdarabokból, kartonlapokból, bádogból és műanyaglemezekből, még ott virított rajtuk az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának kék logója. Mindezt belepte a vegetáció. Az egész negyeden különös légkör uralkodik: a félelem, a gyanú, az elveszett remény és a fáradtság keveréke. Üres tekintetű férfiak és nők cél-talanul gyalogló hosszú sora. Már érkezésem előtt tudtam, hogy az egymással szemben álló tuszi kormányhadsereg és a lázadó hutu milícia összecsapásának a védtelen lakosság az áldozata, mint Sri Lankán vagy Angolában, de azt el sem képzeltem, hogy ennyire kézzelfogható a depresszió. Aznap reggel az a hír járja, hogy a felkelők egyik egysége behatolt a negyedbe, és az éjszaka a Jehova Tanúi templom előtt megöltek két nőt, akit tuszinak néztek. Így hát most itt vannak az ejtőernyősök. Járőröznek. Három *nyumbakumi* – házblokkfőnök – támogatásával bemennek az emberekhez, kiüritik a gyanús kunyhókat, egyeseket kihallgatnak, másokat falhoz állítanak. Teljesen zajtalanul. Egyetlen kiáltás nélkül. Egy pillanatig arra gondoltam, hogy talán egy idegen jelenléte visszatartja az egyiket attól, hogy túl erősen taszigálja az embereket, a másikat meg attól, hogy túl hangosan tiltakozzon. De nem. Pontosan ilyen a negyed élete. Az erőszak és a hétköznapi élet összekeveredik. Az egyik oldalon az erőszakos katonák tiszta brutalitása. A másik oldalon a nők, akik tovább ügyködnek; egyikük manió-

kát rak gúlába, a másik grigrit, afféle amulettet árul, a harmadik a csupasz földön ül, szinte meztelenül, száraz és petyhüdt melléből ödémától fölfúvódott, vacogó gyermekét szoptatja. A bujumburai nők így viszik csecsemőiket, akár a kis tetemeteket. Ez a csendes és ernyedt reménytelenség, ez a világvége szomorúság, amely mint ha egy egész népességre rászakadt volna, épp az ellenkezője a minden általam ismert afrikai városra jellemző pezsgésnek, még a szegény városok nyüzsgésének is.

Ugyanezt éreztem Mubonéban is, a Mutimbuzi körzetben. Ez a negyed semmilyen térképen nem szerepel. Egyébként ez még csak nem is negyed, hanem tábor. Ezt a tábor nemrégiben hozták létre, amikor a hadsereg „tisztogatási” műveletet készített elő a hutu többségű dombokon; a hadsereg, ahogy mindig, tájékoztatta a parasztokat, hogy huszonnégy órájuk van elhagyniuk a körzetet, és összegyűlniük a laktanyához közeli síkságon. Utána lezárják a városba vezető ösvényeket, és bárkit, aki a figyelmeztetés ellenére a helyén marad, a felkelők bűntársának tekintenek, így hozzájuk hasonlóan bármikor agyonlőhető. Persze voltak, akik maradtak. Vagy nem tudatták velük a parancsot. Vagy attól féltek, hogyha engedelmeskednek, magukra haragítják az ellentábor, és azok soha többé nem engedik vissza őket a házukba. Így tehát a hutuk cinkosainak tekintették őket, legitim katonai célpontnak, és Nyabuye és Kavumu két dombján, amely hagyományosan a Nemzeti Felszabadító Erők hutu felkelőinek fellegvára, tucat számra közvetlen közlőről lelőtték őket. Itt is némaság. A túlélők vonakodnak beszélni. És végtelen fájdalom a mintegy száz,

ereje teljében lévő férfi szemében, akikre kalasnyikovot szegeznek, miközben hatalmas árkot ásnak, amely majd nyíltszíni latrina lesz.

„Burundiban már nincsenek gyűjtőtáborok” – mondta nekem aznap reggel Eugène Nindorera, „az emberi személyiség jogainak, az intézményi reformok és a nemzetgyűlési kapcsolatok minisztere”. Hát igen. Itt van egy, a főváros kapujában, a porban és koszban, ennek a járhatatlan útnak a végén, ahová véletlenül érkeztem, Cibitoke és Kinama között bolyongva, ahol néhány ezer férfi, nő, gyerek két tűz között keresi a túlélést. Az egyik oldalon a tuszi hadsereg, amely minden hutut potenciális ellenségnek és célpontnak tekint. A másikon hutu lázadók, akik mindenre képesek lehetnek, arra is, hogy terrorizálják saját civiljeiket, hogy lerombolják házaikat, megtiltsák házaikba való visszatérésüket annak érdekében, hogy befolyásuk alá hajtásuk az országot.

„Ki vagy?” – ugatja oda egy szakaszvezető, szakadt egyenruhájában, lepusztult fejével; olyan sovány, mint az árokásók, épp olyan nyomorult, mint ők. „Ki vagy? Semmi keresnivalód itt!” Érződik, hogy ennek a szakaszvezetőnek az égvilágon semmije sincs, csak az új kalasnyikója, melyet a túlságosan kíváncsi odatolakodóra szegez. És főképpen az érződik, hogy hiábavaló volna minden ellenszegülés; az összeteretelt emberek – bármennyire szeretnék is – nyilvánvalóan nem mondhatnak semmit. Tényleg összeteretelték? Vagy inkább túsok? Vagy kényszermunkások?

Megint Kamenge. De ezúttal éjjel. A katonák már elmentek. Visszavonultak szállásukra, a negyed határába,

és mint minden este, átengedték a terepet a hutuknak. És ez már egy másik negyed, más légkör, és mivel egy másik negyed, szinte egy másik város is, amely az éjszaka oltalma alatt ölt alakot. Most zajok hallatszanak. Lövések, melyek a dombok felől jönnek. Kiáltások is. Zsebrádiók hangja. Egy motor kipufogójának robaja. Verekedés. Egy pasas lányokat kínál nekem. Egy másik azzal zaklat, hogy vegyek tőle egy Céline Dion lemezt. Egy harmadikat, láztól remegőt a hegyekből a beteggondozóba visznek. Egy csoportnyi „guberáló”, mezítláb, fejkön sisak vagy sapka, házról házra járnak, hogy élelmet szerezzenek, vagy behajtsák a negyedévenként fizetendő kétezzer frankot, amit a lázadó mozgalom kivet az emberekre. Vagy itt van a „Rómeó sörözője”, ez a bádoggal és farönkökkel fedett békés lugas, ahol másnap reggel csak futballról és élelemről beszéltek, és csak akörül forgott a beszélgetés, hogy mikor engedélyezik újra a tavon a halászatot, és a főnök mikor szolgálja föl megint a zamatos „ndagala” sültet. Zajos fórummá alakul át az egész, ahol banánsörös kancsók körül ül mintegy tíz férfi, és arról beszélget, hogy a hadseregben hogy bánnak a hutukkal. Az egyik: „azt mondják, a tisztek megverik a hutu katonákat”. Egy másik: „láttam, amint egy csoport tuszi bajonettel megöli hutu tisztjét!” A harmadik: „este, amikor elmegyünk a garnizon elé, kiáltásokat, ütéseket, tompa és erős csapásokat hallani, mint amikor húst ütnek”. Éjjél. A hangerő egyre nagyobb. A lelkek mind hevesebbek. Az utcában a „Rómeó sörözője” előtt csödület alakult ki. Itt a kijárási tilalom ideje, mondja a kísérem, egy pap. Vissza kell mennünk a szállásra.

2015. Burundi menekültek, akik a nem szűnő nyugtalanság miatt hagyták el az országot

Burundi, 2004.
A háború
áldozatainak egyik
tömegsírja

Faustin tuszi. A másik, a kisebbségi etnikumhoz tartozik, mely a belgák távozása óta a kezében tartja a hatalom gyeplőjét, és a revans és a hutu erőszak gondolatában él. Ruanda olyan közel van! A két ország annyira hasonló, szinte ikrek! Hogyan lehet itt, Bujumburában tuszinak lenni anélkül, hogy az ember ne gondolna szüntelenül Kigali (*Ruanda fővárosa. A szerk.*) példájára? Az élete öt évvel ezelőtt borult föl – meséli Faustin –, amikor az apjának és az egységéből három katonának a fejét egy lándzsára szúrva találták meg Tengához közel egy kávéültetvény mellett. Aznap a test másik részének keresésére indult. Átkutatta a környéket. Kikérdezte a parasztokat. Meg is találta az egyik támadó testvérét, aki mindent elmondott neki: a támadást az éjszaka közepén; a mészárlást; és hogy az egységben – ahogy a legtöbb egységben – volt egy hutu altiszt, ő volt az áruló, ő vezette a gyilkosokat a meredek szikla csúcsán lévő elszigetelt álláshoz, amelynek az volt a feladata, hogy megállítsa a „megfélemlítők” behatolását. Végül tíz kilométerrel arrébb, egy szeméttelen azonosított egy meztelen, oszlásnak indult holttestet, az azonosító tábláját az egyik lábára kötözték. Azóta ez már a specialitása. Cibitokéban, a tuszi negyedben, ahol lakik, és ahol találkoztam vele, azt is beszélik, hogy ez már mesterség. Az egyik szomszédjának lefejezték a feleségét... A másik bizonyos benne, hogy ez az egyik testvérenek a teste, amelyet fej nélkül találtak meg, a heréjét tűkkel teleszurkálták... A „Szafari”, az elegáns strand közelében akadták rá. A harmadiknak a csecsemőjét megfojtották, azután darabokra vágták, a darabjait Tenga közelében találták meg... Ilyenkor Faustint keresik meg minden alkalommal. Hozzá fordulnak, hogy újra összerakják ezeket a szétzaggatott testeket. Mi a mestersége? Ünnepelesen, csaknem büszkén feleli: tuszi holttestek vadásza, akiket a hutu démonok gyilkoltak meg.

Végül Tenga. Három napja, amióta itt vagyok, szüntelenül Tengáról beszélnek nekem, erről a kávécserje és erdő labirintusról, a Bubanzába vezető út mentén. Tengát a főváros kapujában a Nemzeti Felszabadító Erők hutu felkelőinek sikerült bevehetetlen erőddé változtatniuk, árkokkal, bunkerekkel körülvéve, védő és támadó fegyverek, aknák tömegével felszerelve. Aznap reggel elhatároztam, hogy megnézem. A francia követség páncélozott dzsipjén. Kinamában, a város másik nagy hutu negyedében ellenőrző pont. Félmeztelen katonák egy csoportja, vállukon kalasnyikov, egy banyan-fa alatt mulatják az időt, dominóznak. Egy másik úteljárás is van itt a kávéültetvény bejáratánál, egy vékony kötel keresztben kifeszítve az úton, olyan vékony, mint egy spárga. Színes műanyag szatyor maradékok vannak ráaggatva, hogy a vezetők észre vegyék. És aztán, egyszer csak, néhány kilométernyi messzeségből a pillanatszerűen néptelen úton, melyen a tanács szerint sebesen kell hajtunk, és semmiképpen sem szabad megállnunk, egy robbanás. Majd egy kicsit közelebb egy másik, amely mintha a föld alól tört volna elő. Egy géppuskával felszerelt páncélauto az árokban. Az árok közepén kétségbeesett katonák, találmokra tüzelnek előre. Mások a földre lapulva, félig a kávéültetvények rejtekében, ők is a semmibe lőnek. Megint mások, nagyon fiatalok, erejük fogytán, kilépnek a bozótosból, arcukat sár borítja, előre dőlnek, hordágyat visznek. Kézi adóvevők sisteregnek, a tiszt ordít. Automata fegyverek sorozata, amelyek most mind a két oldalról érkeznek. Egy borzalmas fej képe – álmodtam?, hallucináltam? –, mintha már nem is egy katonafej, hanem egy összemázolt fej volna, és úgy látom, mintha egy rövid pillanatra fölbukkant volna az égett kávécserjék közül. Az az igazság, hogy minden nagyon gyorsan történt, és alig tudtam fölfogni, hogy mi is történik, épp, hogy fölhúztam az ablakot, lebuktam, amikor a hordágyas emberek

ott termettek, kiszállították a sofőrt, majd meggondolták magukat, a volánhoz parancsolták, a sebesültet pedig az autó hátsó ülésére fektették, kinyújtva, mellém. Az arca szürke. Nehezen lélegzik. Vérrögöket hány, és nyöszörög. Gyerünk, gyerünk, induljon gyorsan, látja, hogy megsebesült. Az autó elindul, a kongói sofőr a volánra fekszik. Tíz perccel később már megint a kinamai ellenőrző ponton vagyunk, majd a sebesült katonával megérkezünk a Prince Régent kórházba.

Nem volt nagyon könnyű újra elhagyni Bujumburát. A nagykövetség a keserves tengai epizód után lebeszélte róla. A belügyminiszter egyenesen meg is tiltotta. Régi barátom, Guy de Battista francia ezredes, szarajevói veterán felelt az ENSZ Burundiban működő Emberi Jogi Missziójának biztonságáért; Battista elmagyarázta, azóta, hogy néhány hónapja egy gyűjtőtáborban Rutánában – ahová én is szándékozom ellátogatni – meggyilkolták a Világélelmelési Program holland felelősét és az UNICEF chilei képviselőjét, és már nem nyújtanak biztonságot az NGO-k fehér zászlós autói. Végül is ostobán taxit hívtam, hogy vigyen el délre, és a sofőr azt felelte, rendben, az utak Burundiban jók, de egyetlen egy felétellel, amihez nagyon ragaszkodik: hogy szombaton megyünk, akár ma is. Miért szombaton? Azért, mert a „népirtó támadók”, a Nemzeti Felszabadítási Front hutui, akiknek irtózatossá bűneit országszerte vég nélkül mesélik – a pap, akinek a nemi szervét állítólag megeztették, majd őt halálra gyötörték...; az élve eltemetett csecsemők, a karóba húzott gyerekek, akiket a saját igazgatójuk öntött le benzinnel, majd égetett el az iskolájukban –, ők tehát kitűnő keresztények, általában adventisták, akik nem dohányoznak, nem isznak, úgy érkeznek a városokba, hogy közben torkuk szakadtukból háláadó énekeket énekelnek, és a szombatot szent, az imádságnak szentelt napnak tartják, amikor különösen tilos vért ontani. A háborúhoz szokott afrikaiak azt

mondják, a közlekedésre a dél a legjobb időpont, mert akkor hirtelen oly meleg lesz, hogy még a harcosok is sziesztát tartanak. Egy másik, különösen burundi időpont a szombat, egész nap, mert ez a „támadó népiértők” pihenőnapja.

Tehát úton Rutánába. A 7-es út egyenesen odavisz, az ország közepén, de ott a katonák húsz kilométer után visszafordítják a kocsikat. Marad tehát a 3-as; ez a Tanganyika tó mentén visz végig, és természetesen hosszabb, de hát megint kiderül, hogy Burundi milyen kicsi! A távolságok nagyon rövidek! A sofőr a kellemetlenség ellenére biztos abban, hogy hat óra előtt megérkezünk, ekkor tér ugyanis vissza a hadsereg a laktanyákba, és ekkor veszik át az ellenőrzést a gerillák a nagy csomópontoknál. Balra a hegy sötét sziklái látszanak. A tavon fű és bozót. Vörös sapkás járőrözök az úton végig, és úgy tűnik, följebb az emelkedőn is. Más járőrök is vannak: civilek, botokkal, bozótvágo késekkel és kalapácsokkal fölfegyverkezve. Vajon megállítanak? Nem, ez vaklármának bizonyul, mindössze azt akarják, hogy adjunk helyet kettejüknek, és vigyük el őket a következő városig. Összességében tehát jó út, ez kétségtelen. Meglepően sima egy tűz és vér borította országban, ahol minden második ház – ha egyáltalán épségben maradt – a homlokzatán hordja a lövések nyomait. A tó partján az utolsó nagyobb városban, mielőtt folytatnánk utunkat a földeken, most csakugyan megállítanak. Útakadály száraz ágakból és homokzsákokból, lejjebb lőállások, és egy szakaszvezető, aki távolról figyel engem hosszú percekig, majd úgy dönt, hogy odajön. „Háborús zóna, itt nem mész át. – Azt hittem, hogy a kijárási tilalom hatkor kezdődik. – Itt négykor. Nem mész át.” Ekkor kurundi nyelven tanácskozni kezd a sofőrrel, amiből ez derül ki: először, a sofőr azonnal visszafordul; másodszor, én, ha akarom, tíz dollár fejében elalhatom az egység pihenőházában, abban a reményben, hogy másnap egy másik autó to-

Burundi, 2015.
A kedélyek ma
sem nyugszanak

vább megy. Újabb tanácskozás: a tíz dollárt francia frankban is kifizethetem. Kissé sérti az önérzetét, amikor meg kell értetnem, hogy van nálam hálózás, és nincs szükségem a följánlott takarójára. Végül minden megoldódik. Várom kell.

Ötkor ébrednek. Ugyanaz a katona, aki tegnap este. De jókedvű. Csaknem vidám. „Szerencséd van. Jön egy konvoj. Erősítés Rutanába. – Miért kell erősítés? Mert *intagoheka* beszivárgást jeleztek (szó szerint: „akik soha nem alszanak”, a hutu milicisták másik neve), Tanzániából jönnek. És a helyőrség erősítést kér.” Épp csak anynyi időm van, hogy lenyeljek egy pohár forralt vizet egy kis tejporral. És már itt is a konvoj. Két csapat. Egy tank. Több kis ágyú, Toyotákra szerelve. Egy géppuskával felszerelt páncélaútó, hogy utat nyissanak. Egy teherautó félig letakarva ponyvával, egy halom puskát és pisztolyt pillantok meg. Pontosan mögötte egy fedett teherautó, felszálok, és egy sereg jókedvű fiatalember között találok magam, szinte még gyerekek. Egyeseken egyenruha, másokon nem. Az, amelyik a parancsnoknak látszik és beszél franciául, kötött fehér sapkát hord, arra húzta föl barettjét. Egy másikon rojtos, kekiszínű sort, csizma, és közvetlenül a testén egy túlságosan meleg szürke flanel zubbonyt. A jelenlétemtől mindegyikük rendkívül izgatott lesz. Tudni akarják, ki vagyok, honnan jövök, fel akarják próbálni a szemüvegemet, a cipőmet, az egyikük különben föl is próbálja, a csukámban lötyög a kis lába, ezen a többiek jót nevetnek, és szinte alig tudom megmagyarázni, hogy nem adhatom nekik, mert ez az egyetlen cipőm, ezen még jobban nevetnek... Ez volna az „erősítés”? Rájuk számítanak a „soha nem alvók” ellenében? Ők fogják visszaverni az előre nyomulást? És milyen különös aránytalanság van az itt fölhalmozott fegyverek..., e tüzerő és a rongyos, zilált, rosszul képzett és hajszolt kölykök csapata között! Fél órával később Rutanában vagyunk. És nem találkoztunk a lázadó hadoszlop nyomaival sem, amely állítólag Tanzániából indult el. Hamis hír? Szóbeszéd? Vagy egy olyan háború rejtélye, amelyben a frontvonalak szünet nélkül mozognak előre-hátra?

Rutana után ugyanez a helyzet és ugyanez a meglepetés a magaslaton, a szavannában a határtól légvonalban tizenöt kilométerre. Biztosra mondták, hogy itt a felkelők előretolt állással rendelkeznek, de megint egy tuszi egységgel találkozom. „A népiértők tartják az állásukat – magyarázza egy Herkules külsejű, nyakas-vállas tiszt, aki leginkább egy bölényre emlékeztet, és mind azokkal a vonásokkal rendelkezik, amelyeket rendszerint a hutuknak tulajdonítanak, azok, akik faji háborúról beszélnek. Igen, itt voltak két hónapig, de tegnap elmentek. Vigyázzon, fel voltak fegyverkezve. Sok fegyverük van.” Egy reflektor mellett pihenő golyószóróra mutat, kicsit messzebb pedig a bokorban egy kekiszínű gumírozott ponyva oltalmában lőszeres láda és rakétavető. „Vi-

szont nincs elég ennivalójuk. Így hát várakoztunk. Vártunk, hogy elfogyjon mindenük, az enni- és innivalójuk. Azután nem volt más teendőnk, csak hogy elfogjuk őket...” Foglyok? Nevet, gonosz, kemény, pimasz kacajjal. „Ebben a háborúban senki nem ejt foglyokat. Ha ez ember elfog egyet...” A két karját előre lendíti, ahogyan egy csomagot dobunk el: „Ha elfogunk egyet, ha egy támadó a kezünk közé kerül, kuka!” És amikor látja, hogy megbotránkozom, egy bunker felé visz, mögötte ketten szundítanak, érkezére egyből fölállnak, vigyázzba vágják magukat. „Nézzé!” A kuckó sarkába mutat egy új szivacsmatracra, még a huzata is rajta van, vádlón mutat, és kiabál: „két emberünket megégették ilyen matrachban. Amikor foglyul ejtünk egyet, hát...” Keresi a szavakat, kérdőn néz a két férfit, de nem jön ki hang a torkán, csak azt ismételteti: „kuka! kuka!”

Még aznap visszaindulok Bujumburába, egy Rutanában bérelt taxin, ugyanazon az úton. Akkor veszem észre, hogy akikkel találkozom az út mentén, nem katonák, nem is milicisták, hanem nők. Hol vannak a férfiak? Elrejtőztek? A bozótban? Azt is megfigyelem, hogy sokan közülük, főképp, akik délre tartanak, bádoglemezeket visznek a fejükön. A házuk lapjai, gazdagságuk utolsó nyomai, amiket majd Tanzániában eladnak? Lapok a szomszédos házakról, amelyeket hátra hagytak a bozótba menekült „támadók” vagy „a támadók cinkosai”? Nyanza után a tóhoz érve meglepve állapítom meg, hogy az ellenőrző pont, ahol előző este megállítottak, eltűnt. Biztos vagyok benne, hogy ott volt. Nem álmodom, ott volt. Most pedig nem látom. A katonákat sem. A sorompót sem. A kunyhót sem, amelyben aludtam. Nyoma sincs. És tíz kilométerrel arrébb, északra, ahol tegnap reggel semmi sem volt, esküdnek rá, hogy semmi, találkozom az ellenőrző ponttal: ugyanaz a száraz ágakból összetákoltt útakadály, ugyanaz a betontömb, rajta álcaszínű homokzsákok, ugyanazt a tunya fennhézást veszem észre az ellenőrzőpont parancsnokán, aki úgy hasonlít az előzőre, mintha a testvére volna. És a frontoknak ugyanaz a titokzatos mozgékonyága: nem tudom, milyen logika szerint vándorolnak. „Én tudom, főnök – mondja a sofőr. A levegő szelleme. Hogy eltérítse a rossz lelkeket.” Talán, végül is. Ebben a helyzetben talán az ördögöt és a rossz szellemeket is figyelembe kell venni. Megint a fantom háború. Kísértetháború. Fennáll a veszélye, észlelem, hogy elveszítem a kapcsolatot a valósággal ebben a háborúban. Depolitizálok. Fennáll a veszély, hogy tökéletes fantomháborút csinállok belőle, hogy végül megfoghatatlan, vak lesz, tisztán megragadható ok és tét nélkül, szinte következmények nélküli. A híres „Történelem vége” régi témája, amelyről annyira óvakodtam. A világ határai – Kojève nevezte így „a birodalom tartományait”, ahol csak sötét pót események történnek, következmények nélkül.

Várkonyi Benedek fordítása

Fennáll
a veszélye,
észlelem, hogy
elveszítem
a kapcsolatot
a valósággal
ebben
a háborúban.

„AZ EGYIK PERCBEN MÉG ÖLELGETTEK AZ UTCÁN, A MÁSIKBAN MAJD NEM MEGLINCSELTEK”

Jászberényi Sándor újságíró, novellista, számos lap közel-keleti tudósítója.

Irodalmi művei jelentős részét is háborús zónákban szerzett élményeiből meríti.

Az ördög egy fekete kutya és más történetek című kötete több nyelven megjelent és sikert aratott. Új könyve, *A lélek legszebb éjszakája* néhány hónapja látott napvilágot.

Alexandriában élsz évek óta. Ezek szerint értesz, beszélsz (netán írsz is) egyiptomi arabul. Novelláidból ítélve még a külvárosok nyelvét is beszéled.

A klasszikus arab, az arabok közös nyelve, a fuszha. Emellett a különböző államokban a nyelv külön fejlődött, ezt nevezik amejának. A művelt rétegek beszélnek a sztenderd arabot, az iskolázatlanok általában a helyi dialektust. Én az egyiptomi dialektust tanultam meg, úgy-ahogy, az elmúlt 10 év alatt. Ezen jól elboldogulok, csevegek, alkudozom. Hogy érzékeltessem a helyzetet: 2011-ben Líbiába mentünk egy kollégával a polgárháborúról tudósítani. A határon kocsit kerestünk, a helyi beduinokat kérdeztük, azt mondták, menjünk be a város egyetlen éttermébe este, ott találkozunk velünk. Bemennünk. Két vakító fehér ruhás, olajos hajú és szakállú beduin várt ránk, akik az irodalmi arabbal kezdtek el beszélni. Amikor én válaszoltam egy-egy kérdésükre, megkérdezték, hol tanultam arabul, valami taxisofőrtől? Én ezt dicséretnek vettem, mert végül is igazuk volt. Hiába jártam fél évet az ELTÉ-re, egyszerűen nem tudtam a munka mellett erre koncentrálni, abba is hagytam az arabtanulást. Szóval nyögvenyelősen, betűzve olvasok, de a dialektus, a külvárosok nyelve megy, mert ilyen emberektől tanultam. Nyilván egy komolyabb politikai interjút eszem ágában sem lenne arabul végigbeszélni, de a szappanoperák miatt annyi előnye van annak, hogy egyiptomiul tanultam meg, hogy az arab világban mindenhol megértik, amit mondok. Ez visszafelé nem feltétlenül működik.

Van az arab világban (vagy Egyiptomban) valami jelentősége annak, hogy magyar vagy? Másképp néznek rád, mint egy amerikai, francia, vagy más nagyhatalom tudósítójára?

Alapvetően az egész egyiptomi társadalom xenofób. Ha külföldi vagy, gyanakodva néznek rád. Van is erre egy szavuk: *khoéga*, amit kifejezetten a hitetlen, de gazdag külföldiekre használnak. Persze az amerikaiakat mindenki gyűlöli a Közel-Keleten a külpolitikájuk miatt, a magyar ilyen szempontból semleges nép. A menekültválságra adott magyar válaszok persze nem feltétlenül kedveznek az ember megítélésének.

Bokszoló fiúkról szóló novellából (A kutya kölyke) a kairói külvárosok hajléktalan népének részvétlen kegyetlensége rajzolódik ki. Ez a közeg az arab tavasz idején is érdektelen és részvételen maradt?

Tévedés ne essen, az arab tavaszt a művelt, (szekuláris) liberálisok robbantották ki, nem a szegény néptömegek. Utóbbiak a forradalom mellé álltak, de védtelenek voltak bármilyen fajta hecceléssel szemben. Így fordulhatott elő, hogy először a Muzulmán Testvériség térítette el a forradalmat, majd a hadsereg, és mindkettőt megéljenzették a szegények. Az érdektelenség és a részvétlenség mind nézőpont kérdése, de a szegényeket, akiknek a szavazata egy tál rizzsel megvehető (és akik az abszolút többség például Egyiptomban) a szélsőségesesség jellemzi a megnyilvánulásaikban. Egyszerre képesek meghalni egy absztrakt eszméért (pl. szabadság) és különösen kegyetlennek lenni. Ez roppantul veszélyes lehet a külföldi tudósító számára, olyan gyorsan tud változni a közhangulat. 2011 februárjában az egyik percben még ölelgettek az utcán, a másikon majdnem meglincseltek, mert a tévé bement, hogy minden külföldi kém. Védtelenek a heccelésre, mindemellett egyszerre roppantul érzékenyek és kegyetlenek. Ezek ellentétnek hangzanak, de aki Kairóban él hosszabb ideig, tisztában lesz vele, hogy ezek párhuzamosan működnek. A képmutatás per sze virágzik. Nem találsz olyan egyiptomit, aki ne mondaná neked meghatottan, hogy a muszlimok meg a kopt keresztények testvérek, együtt élnek, nincs köztük semmi probléma. De azért valakik mégis robbantanak, és gyújtogatják a templomokat! Én bizony láttam keresztényvérre szomjazó felheccelt tömeget a Szent Márk Katedrálisnál.

Novelláidban fontos szerep jut a prostitúció, a bordélyházak témájának. Mekkora ezek jelentősége ma az arab világban (vagy abban a szegmensében, amelyre rálátásod van)?

Nem gondolom, hogy ez sajátosan arab dolog lenne. Ezek mindig is voltak, és nagy valószínűséggel mindig is lesznek. A szegénység szerintem nem rassz-specifikus és az ebből fakadó bűnözés sem. Ebből a szempontból nem sok különbség van egy kairói és egy nigériai kupleráj között.

Ismerik az egyiptomi nagyvárosokban a szexuális felvilágosítás kultúráját? Létezik ilyen irodalom arab nyelven? Foglalkozik ezzel a televízió?

Azt kell mondanom, hogy nem szalonképes, ha valaki előáll a fogamzásgátlással, vagy a szexuális felvilágosítással. Még a katolikus egyház sem hajlandó belemenni ezekbe a kérdésekbe az arab világ vallásos közegében. Szembemenni a kegyes Korán tanításával mindenképpen öngyilkosság. Előbb-utóbb azonban szükséges lesz szembenézni a túlnépesedés problémájával mindenütt.

Gázai tudósítóként mekkora volt a mozgástered? A Hamasz sajtóosztálya mennyire kíséri figyelemmel,

hogy egy újságíró hol jár, kivel beszél és mit ír a tudósításában?

A mozgáster minimális. A Hamasz ellenőrzi, mit, hogyan, mikor csinálsz. Ha pedig valami nem tetszik neked, nem téged vesznek elő, hanem azt a palesztint, aki veled volt és segített megírni az anyagodat. Tehát nem (csak) a saját bőrödet viszed a vásárra, hanem azokét is, akik segítenek neked. A Hamasz pontosan tisztában van azzal, hogy propaganda-háborút is vív Izraellel, éppen ezért mindent elkövet annak érdekében, hogy ne jelenjen meg semmi olyasmi, amiből az derülne ki, hogy a Hamasz is agresszor. Nem látnak szívesen senkit, aki nem az ő narratívájukat közvetíti, és szankcionálják azokat, akik esetleg ártanak az imázsuknak. A Hamasz egyébként nyeresre áll ebben a propagandaháborúban, elég, ha a nemzetközi közvélemény alakulását nézzük az elmúlt néhány évben.

Más hadszíntér: a kurd hadviselés sajátossága, hogy a nők is részt vesznek a fegyveres harcokban. Ez általában is azt jelenti, hogy a nők egyenjogúsága előbbre haladt, mint a környező arab vagy perzsa kultúrában?

Szubjektíven azt tudom mondani, hogy igen. Kifejezetten érzékeny lettem az elmúlt években arra, ha propagandát akarnak eladni neked. Lehet, hogy tévedek néhány írásomban, de az akkor is az én tévedésem, és nem szolgállok ki egy politikai szándékot. Szíriában konkrétan olyan harcoló alakulatnál voltam, melynek a tagjai mind nők voltak – nem gyufásdobozból előhúzott csajok, akik beálltak kalasnyikovval pózolni. Konkrétan könyörögnöm kellett, hogy megengedjék, hogy fényképezek. Magas rangú női tiszteket is láttam, akik parancsokat osztogattak – férfiaknak is. Azt gondolom, hogy a kurdok körében a nők megítélése messzemenően más, mint az araboknál vagy a perzsáknál – inkább az izraeli modellre hajaz.

Vajon ezek a női harcosok hogyan tudják megvédeni magukat saját parancsnokaik szexuális érdeklődésétől? Hogyan szabályozza ezt a kurd katonai hagyomány?

Nem tudom, hogyan szabályozza ezt a kurd katonai hagyomány, de azt sem akarom mondani, hogy ilyen visszaélés nem fordulhat elő. Viszont azt el tudom mondani, hogy elképesztő látni fegyveres nőket harcolni az Iszlám Állam nevű halálszekta ellen. Nemhogy autót vezettek, de fegyveresen szálltak harcba azzal a képződménnyel, mely a saját területén azt sem engedte a nőknek, hogy egyedül a házból kilépjenek. Azt gondolom, hogy a kurd nők, mind Irakban, mind Szíriában többet tettek a női egyenjogúság ügyéért, mint az elmúlt húsz évben bárki Európában. És itt nem egy-egy nőről van szó – az YPG-hez (YPG: A Szíriában harcoló kurd fegyveres erők neve. A szerk.), a pesmergákhoz (Pesmerga: kurd fegyveres. A szerk.) tömegek csatlakoztak.

Gadó János

A tévé bement, hogy minden külföldi kém.

„A 20. SZÁZADI TRAUMÁK NEM HOGY HEGEDTEK VOLNA, INKÁBB ELMÉLYÜLTEK”

Kovács Mónikával beszélget Szántó T. Gábor

Kovács Mónika *Kollektív emlékezet és holokauszt múlt* című frissen megjelent könyve nemcsak a traumatikus történelmi múlt feldolgozásának szükségéről, kísérleteiről, lehetőségeiről és eredményeiről szól elméleti megalapozottsággal és nemzetközi összehasonlításra is lehetőséget adó empirikus kutatások adataival, hanem arról is, milyen korlátokkal kell szembenézni e folyamatok kapcsán. Arról kérdeztük a szociálpszichológust, az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karának docensét, hogy ezeknek a korlátoknak az ismeretében, és alkalmasint ellenére hogyan érhetjük el a kívánatoshoz közelítő állapotot.

A műtfeldolgozást nyomatékosan szorgalmazók nem fognak örülni némely állításoknak, mint például ennek: „...a szembesülés az áldozatok és leszármazottaik máig tartó szenvedésével és az így kiváltott büntudat nem feltétlenül növeli az irántuk érzett rokonszenvet, inkább okává válhat bizonyos »másodlagos« ellenszenvnek”. Ez azt jelenti, hogy az antiszemitizmus egykori következményeivel, a vészkorszakkal kapcsolatos felelősséggel való szembesülés újabb antiszemita indulatokat válthat ki.

Igen, az áldozat mivoltának – ha ezt elismerik – óriási morális fölénye van. Ez egyébként érdekes módon magasabb morális elvárásokkal is társul, ami szintén „visszacsaphat” az áldozatokra, amennyiben nem tudnak ezeknek a magasabb morális elvárásoknak megfelelni. Ezt történik akkor, amikor az úgy nevezett „ket-tős mércét” alkalmazzák az izraeli politika megítélésé-
kor, Izrael esetében olyan magas morális/emberi jogi standardot alkalmazva, amelyet egyetlen más állam esetében nem alkalmaznak. Az „áldozatokra” másként

Fotó: Kovács Miklós

tekintünk, mint a „hétköznapi emberekre”: konfliktus esetén – legyen az személyes vagy csoport szintű – ezért próbálja mindkét fél áldozatként beállítani magát. A morális fölény percepciója azonban irigységet és ellenszenvet (is) kelt, különösen akkor, ha a másik fél úgy érzi, hogy az ő áldozat mivoltát kevésbé ismerik el. Az irigység és ellenszenv pedig igazolást igényel és már el is jutottunk a másodlagos antiszemitizmus jelenségéhez.

Német kutatások szerint azok a kísérleti személyek, akiket azzal szembesítettek, hogy a zsidó túlélőknek máig tartó szenvedést okoz a holokauszt, nagyobb ellenszenvet mutatattak a zsidók iránt – ha úgy tudták, hogy valós attitűdjeiket nem tudják eltitkolni a kísérletvezető előtt –, mint akkor ha „csak” magáról a holokausztról olvastak. Lengyel kutatások szerint pedig kevesebb rokonszenvet éreztek az izraeli zsidók iránt – kevésbé érdeklődtek a zsidó tradíciók iránt, kevésbé akartak izraeli zsidókkal találkozni és kevésbé tartották szükségesnek a zsidóknak fizetett kárpótlást – azok, akik a kielcei pogromról olvastak, mint azok, akiket nem szembesítettek az ott történetekkel. Sőt az antiszemitizmus egyik legveszélyesebb változatának – a zsidó összeesküvés feltételezésének – elfogadását is növelte az, ha a lengyelek által elkövetett pogromra emlékeztették a kísérleti személyeket.

Egy izraeli-palesztin felmérést idézve úgy fogalmazol, hogy a megbékélés akadályá lehet az is, hogy: *„a másik csoport iránti alacsony bizalom miatt a bocsánatkérést nem tekintették őszintének és a másik csoportnak manipulatív szándékot tulajdonítottak, arra voltak motiváltak, hogy megvédjék saját elképzelésüket a másik csoportról, és ezért a másik csoportról alkotott korábbi képüknek ellentmondó információra a saját csoport felsőbbrendűségének védelmével, és a másik csoport leértékelésével reagáltak”*. Ez a jelenség a vélszokszakkal kapcsolatos engesztelés-engesztelődés kapcsán is megfogalmazható. Az áldozatcsoport és utódaik részéről érthető a bizalmatlanság. Hogyan teremthető meg a bizalom légköre?

Egyrészt hosszú munkával, másrészt következetességgel. Nem véletlen az, hogy Németországot tartják a múltfeldolgozás modelljének. Kezdetekben ugyan inkább külső nyomásra, később már magától értetődően a (nyugat-)német politikai elit, évtizedek óta évről-évre egybehangzóan ugyanazt a normát képviseli a múlttal kapcsolatban. Ezek alatt az évtizedek alatt a holokausztra való emlékezés és oktatás széles körben intézményesült. Az intézményesült oktatás és emlékezés pedig már önmagában biztosítja a múlttal való szembe-sülés folyamatosságát.

A bizalom megteremtéséhez azonban nem elegendő a politikai szint, nagyon fontos a személyes kontaktus is. Ezért fontosak a fiatalok (és nem fiatalok) személyes

találkozásai, például diákcserék és tanulmányutak révén. Erre példa a második világháború után elindított francia-német program, amelynek keretében sok tízezer német és francia volt már cserediák a másik országban, vagy a különböző izraeli-német és izraeli-lengyel tanulmányutak, ahol a sztereotip képzetek helyett valós pozitív tapasztalatok alakulhatnak ki a másik csoportról. Sokkal könnyebb úgy utálni a másik csoport tagjait, hogy soha az életben nem találkoztam velük, mint úgy, hogy a diákcseré során sok szeretettel láttak vendégül és nagyszerű közös élmények fűznek össze minket. Magyarországon egyébként már önmagában a zsidó iskolák és a nem zsidó iskolák közös programjai is elindíthatnak ilyen pozitív folyamatot, vannak is ilyen kezdeményezések.

„Különösen nehéz a csoportközi megbékélés” – írod –, *„amikor maga a traumatikus esemény jelöli ki a csoportok határait ugyanazon a társadalmon belül, amikor korábban egy csoporthoz tartozók közül kerülnek ki az áldozatok, az elkövetők és a be nem avatkozók egyaránt. Utóbbiak számára pedig az áldozat csoporttal szemben elkövetett bűnök bevallása jelenthet komoly fenyegetést a társadalmi identitásra. A megbékéléshez két fél szükséges, és amennyiben az áldozatok csoportja valamilyen okból – például túl súlyos a trauma, vagy túl fontos szerepet tölt be saját identitásában, vagy nem érzi őszintének a bocsánatkérést – nem képes túllépni a traumán, vagy az elkövetők és be nem avatkozók csoportja túl nagy fenyegetésként éli meg a trauma elkövetésének beismerését, az megakadályozza a bizalom újraépülését.”* Az ember azt gondolná ennek olvastán, hogy nincs remény arra, hogy Magyarországon nyugvópontonra jusson a múltfeldolgozás és megbékélés folyamata, különösen, ha a társadalmat több 20. századi trauma emlékezete terheli, és erre épül rá a mai jobb- és baloldali történelempolitika.

Valóban, úgy tűnik, hogy a rendszerváltás óta eltelt évtizedekben a 20. századi traumák nem hogy hegedtek volna – amit az emlékezet intézményesülése és az időbeli távolság növekedése egyébként elősegíthetett volna –, hanem inkább elmélyültek. Ebben óriási felelősség terheli a politikai elitet, amely a konszenzus-keresés helyett, gyakran egymás ellen igyekezett kijátszani az egyes áldozatcsoportokat és az indulatokat. Éppúgy nem történt meg a kommunizmus – különösen a Kádárkorszak – bűneivel való szembenézés és a felelősök elszámoltatása, ahogy gyakran hiányzott a holokauszthoz vezető politikai ideológiáktól és szereplőktől való világos elhatárolódás is. Ami a legszomorúbb, hogy felnőtt egy nemzedék, amely már azokban az értékekben is elbizonytalanodott – emberi jogok, demokrácia, Nyugathoz tartozás –, amelyek a rendszerváltáskor még evidenciának tűntek, és nincs is tisztában az alternatívák lehetséges – és történelmileg már bizonyított – ka-

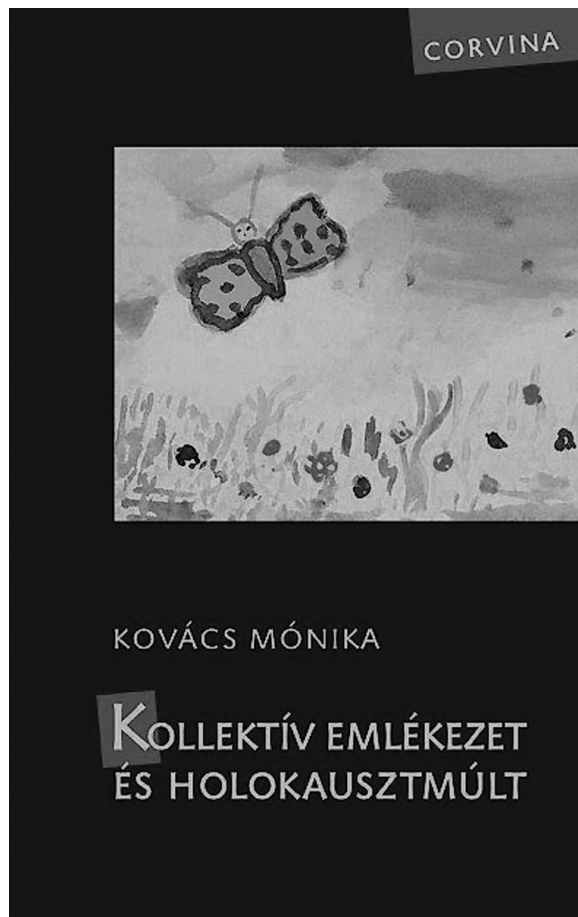
Sokkal könnyebb
úgy utálni
a másik
csoport tagjait,
hogy soha
az életben
nem találkoztam
velük.

tasztrófális kimenetelével. Az emberek nem tapasztalták meg az egymás iránti bizalom és a kölcsönös szolidaritás érzését, az identitásokat nem a közös identitáshoz, hanem a csoportokat meghatározó ellenségek határozzák meg, amit csak súlyosbít a Nyugattól való lemaradás, valamint a Nyugattal szemben érzett irigység érzése. Az elmúlt években pedig csak tovább erősödött a „társadalmi tehetetlenség” érzése.

„Amennyiben a trauma nem kerül feldolgozásra és lezárásra, az okozott és elszenvedett trauma emléke nemcsak az egymáshoz való viszonyban, de mindkét csoport társadalmi identitásában kulcsszerepet fog játszani. Ha az áldozat csoport társadalmi identitásának központi elemévé válik a trauma, az nagymértékben meg fogja határozni a másik csoporthoz való viszonyát.” „A bizalom helyreállítása és a megbocsátás mellett, a megbékélés másik feltétele a korábbi áldozat-identitás feladása. Olyan közös identitás elfogadása szükséges az egykori áldozat csoport tagjai részéről, amely mindkét csoportot, mind az áldozat, mind az elkövető/be nem avatkozó csoportot integrálja.” Magyarországon azonban a többség is áldozatnak érzi magát... Milyen példa van arra, hogy tömeges trauma után, áldozati identitást odahagyva új, pozitív identitást épít fel egy közösség – leszámítva azt, hogy elhagyja szenvedése színhelyét, és új államot alapít? Mi lehet egy új, közös identitás alapja?

Nemzeti értelemben egy független nemzetállamban létező és a világ egyik leggazdagabb gazdasági-politikai közösségébe tartozó nemzet nem tekinthető áldozatnak. Az elmúlt évtizedben a közös unióba tartozás lassan elhalványította még a trianoni határok egy részének jelentőségét is. Lehet, hogy a nyugati értékrend és politikai rend – részben külső okokból – recseg-ropog, ez mégsem jelenti azt, hogy bárki jobb alternatívát tudott volna találni, mint az „Egalité, Liberté et Fraternité” európai hitvallása. A történelem szerencsés alakulása folytán most ehhez a közösséghez tartozunk, és csak komolyan kellene venni ezt a hovatartozásunkat.

Hogy a történelmi sérelmek alapján szomszéd szomszéd elleni uszítása hova vezet, már megtapasztaltuk a balkáni háborúk idején. Önmagában az egymás iránti szolidaritás és az egyenlő emberi méltóság tiszteletben tartásának ethosza elegendő lehet a kisebbségek integrálására is. Jól látható, hogy a nyugat-európai zsidó kisebbségek – egészen mostanáig – sokkal nagyobb biztonságban érezték magukat a holokauszt tapasztalata ellenére is, mint a közép-európaiak. Ennek alapja gyakran nem a holokauszt múlt különösebben mély bevallása volt, sok helyütt éppúgy megkésve történt ez meg, mint a poszt-szocialista országokban. Ami lehetővé tette a múlton való „túllépést”, az az emberi jogi konszenzus volt, amely éppen az európai fasizmus és népiirtás következtében erősödött meg. Sajnos az iszlamista erő-

szakhullám megingatta ezt a biztonságérzetet, de mivel ez az erőszak nem csak a zsidó kisebbséget fenyegeti, még közelebb is hozhatja egymáshoz az európai zsidókat és nem-zsidókat.

Súlyos üzenetként élhetik meg alábbi tézised azok a szervezetek és személyek, amelyek és akik identitásában központi elem a vészkorszak emlékezete. *„Maga a holokauszt emlékezet lehet az akadály a megbékélésnek, hiszen a múlt lezárása nélkül a traumatikus múlt-ra való fókuszálás fenntartja az áldozat és elkövető/be nem avatkozó csoport közötti határt, és lehetetlenné teszi a túllépést a traumán. Így paradox módon minél több az emlékezés, annál kevésbé történhet meg a megbékélés, hiszen ebben az esetben az emlékezés nem egy állomás a megbékélés felé vezető úton, hanem az út célja.”* Hogyan lehet megtalálni a mértéket, ami nemcsak a múlt feltárását, az emlékezést, de a jelenben való megbékélést is szolgálja?

Hosszan írok a könyvben arról – Judith Hermannról idézve –, hogy a trauma el nem ismerése másodlagos traumatizációt okoz. Véleményem szerint ez a másodlagos traumatizáció nagyon jellemző a holokauszt után született második generációra, akik óriási terhet vettek magukra azzal, hogy mintegy „vállalták” – tudatosan vagy tudattalanul – a szülők traumájának to-

Mi lehet egy új, közös identitás alapja?

vábbvitelét és a tanulástételt. A második generáció hihetetlen lelki erejének és kitartásának a megfogható bizonyítéka, hogy az „Eleven Emlékmű” még mindig él a Szabadság téren, vagy a Holokauszt és a családom „emlékmű” a Facebookon.

A következő generáció azonban már egészen más-képpen viszonyul saját zsidóságához, olyan világban nőtt fel, ahol személyes kapcsolatok és barátságok tucatjai kötik Izraelhez és a más országokban szintén diaszpórában élő zsidókhoz. Ők is hordozzák a trauma emlékét, de már nem másodlagosan traumatizáltak, mint a második generáció, ezért sokkal kevésbé centrális identitásukban a holokauszt emléke. Ideális esetben – ha közben kialakulna a holokauszt-emlékezettel kapcsolatos társadalmi emlékezetről valamiféle mindenki számára elfogadható konszenzus –, a harmadik és negyedik generáció már nem ragaszkodna annyira az áldozati identitáshoz, mint ahogy – teljesen érthető módon – az előző generációk. Sajnos, az elmúlt években a kormányzat lépései – Nyíró újratemetés, Szabadság téri emlékmű, Hóman-„vita”, a Schmidt Mária vezette Sorsok Háza projekt, stb. – inkább a felelősség háritását sugallták, így a megbékélés és a múltból való „közös emlékezet” kialakításának lehetősége még távolabb került.

Könyvedben hangsúlyozod, hogy nem várható el az egyféle, homogén emlékezet kialakulása, illetve túl kell lépni a pusztaság/áldozat dichotómián, mert a többségi társadalom oldalán is sokféle magatartásmód volt. Példaként kínálsz, hogy az embermentésekre is kell fókuszálni, hogy megteremthető legyen egy új közös identitás, mely áthidalja a szakadékot. Viszont, ha a hangsúly eltolódik, akkor átcsúszhat a felelősség relativizálásába, nem gondolod?

Így van, ezt magam is hangsúlyoztam. Amíg a traumával kapcsolatos felelősségvállalás nem egyértelmű, és a tagadó és mentegető stratégiák nemcsak felmerülhetnek, hanem időnként szobrokban és kiállítási koncepciókban testesülnek meg, addig az embermentők –

hangsúlyozom, sajnos kivételes – viselkedésének fel-
emlegetése csak mélyíti a szakadékot az áldozatok utódai és a többség között. Éppen ezért olyan fontos hangsúlyozni a politikai – és a mindenkori – kormányzó elit felelősségét, hiszen a politikusok beszédeiből, állami kiállításokból, tananyagokból, köztéri szobrokból, oktatáspolitikai törekvésekből, stb. jön létre az a hivatalos emlékezet, amely kifejezheti a többség megbékélési szándékát. A trauma elismerése, bocsánatkérés és kárpótlás nélkül a megbocsátást követelni csak a seb felszakadását eredményezi, nem a megbékélést.

Az oktatás módszertanával kapcsolatban világos álláspontot fogalmazol meg: *„Emlékezni és gyászolni akkor lehet, ha lehetővé tesszük a következő generációk számára, hogy megismerjék, hogy mi veszett el örökre, ha a hiánnyal szembesítjük őket.”* Tehát nemcsak a pusztítás tényét, adatait, nemcsak a politikai felelősséget, hanem azt is meg kell mutatni, hogyan élt például a zsidóság Magyarországon a diszkrimináció és az üldöztetés előtt, milyen volt az együttélés, többség és kisebbség viszonya. Mennyire érvényesül az oktatás gyakorlatában ez az elv?

A lehetőség ott van, és ebben óriási szerepe volt a fiatalabb zsidó nemzedékeknek, akik fáradhatatlanul dolgoznak ezeknek az emlékeknek az összegyűjtéséért és továbbadásáért. Gondoljunk arra, hogy csak a pesti zsidónegyedben 3-4 szervezet vezetésében vehetünk részt helytörténeti sétákon, az online elérhető családtörténetek száma is óriási. A holokausztban elpusztított magyar zsidóság holokauszt előtti életéről – és egyébként magáról a zsidóságról is – sokkal több információ áll rendelkezésre, mint akár még 10-15 évvel ezelőtt is.

Nagyon fontosak ezzel kapcsolatban azok a lengyel kutatások, melyek szerint pusztán egy város holokauszt előtti multikulturális múltjával való ismerkedés pozitív attitűdökhöz vezetett nem csak általában a zsidók iránt, de még a cigányok iránt is. Kelet-Közép-Európa egykor multikulturális olvasztótégely volt, ez is része kell legyen identitásunknak.

Az „Eleven Emlékmű” még mindig él a Szabadság téren.

Történészek kutatják a bergen-belseni koncentrációs tábor történetét.
Túlélőket, szemtanúkat, vagy a leszármazottaknál lévő dokumentumokat keresünk!
Huhák Heléna: huhak.helena@gmail.com, 06-30-819-12-69

Szombat az interneten

Jeruzsálemben zsidó templom állt? Szó sem lehet róla! | Az argentin államügyész titokzatos halála |
Kommunista partizánból multimilliomosok – felmenők a tágabb Trump családban | Dél-Afrika: a zsidó Fokváros
Cikkeink a www.szombat.org honlapon. Olvassa a Szombatot az interneten is!

December 27-én, hanuka alkalmából, a Bethlen téri zsinagógában rendezett ünnepségen, jótékonyági koncert keretében adta át a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület díjait.

KOMORÓCZY GÉZA

A Mazsike Életmű Díjának kitüntetettje

A legbiztosabb forrásként Komoróczy Géza saját maga elbeszélte családtörténetének egy részletét idézem: „*Hétszilvafás nemesi családból származom. Az apai ősök birtokai Sárosban, Zemplénben feküdtek. Zsigmond korából vannak róluk az első adatok. Címeres levelünk van. Atyafiak élnek a Nyírségben. Anyai családom dunántúli „kulák”. De a birtokokból semmi sem maradt szüleim korára. Apai nagyapám – mint sok magyar dzsenti – jegyző volt Kapnikbányán, Szatmárban. 1918-ban kitelepítették Romániából, és Mátyásföldön két évig vagonban laktak. Nagyanyám délvidéki sváb családban született. Anyai nagyapám a Törley Pezsgőgyárban volt irodai alkalmazott. A családi emlékekben a karácsonyi láda pezsgő – a gyár ajándéka az alkalmazottaknak – mindig szerepelt. Apám Eötvös-kollégista volt; Szekfű, Hóman és Domanovszky tanítványa. Anyám is Szekfű köréhez tartozott, latin–törtelem szakos gimnáziumi tanárnő volt.*”

Komoróczy Géza Pesten és Prágában járt egyetemre. Az ő nevéhez fűződik az Eötvös Loránd Tudományegyetem Assziriológia és Hebraisztikai tanszékének megalapítása, amelyet hosszú időn keresztül vezetett. Későbbi tudósok több generációját tanította. Számtalan munkáját lehetne itt felsorolni, de ki kell emelni, életének minden bizonnyal, egyik fő művét *A zsidók története Magyarországon* címűt. A hatalmas forrásanyagra támasz-

kodó többkötetes könyv, a legnagyobb szabású átfogó mű, amelyet a magyar zsidók történetéről valaha írtak. Itt kell megemlítenem *A zsidó Budapest* című alpművet, melynek egyik szerzője és főszerkesztője volt. Még hosszan lehetne e méltatásban sorolni műveit, melyek a sumer irodalomtól, az akkád ékírásos eposzokon át a héber mítoszokig terjednek, de ez legyen a jelen levő vendégeink házi feladata. Tessék utána nézni Komoróczy Géza hatalmas életművének, mondjuk, akár a Wikipédián. Kikérdezni nem fogjuk, de mindenkinek hasznára szolgálhat.

Komoróczy Géza közéleti ember. Amikor egy-egy társadalmi vitában véleményt nyilvánít, arra mindig oda kell figyelni. Emlékszem, még a 90-es évek elején egy zsidó témájú konferencián az ELTE jogi karának dísztermében, felállt és feltett néhány kérdést az akkori külügyminiszternek. Mindenki más szájából azok a kérdések provokációnak számítottak volna, de Komoróczy Géza szavaira csend lett a teremben.

Egy másik történet: *Bevésett nevek* címmel az ELTE BTK Trefort-kerti épületének téglái között – a második világháborúban, a zsidótörvények következtében munkaszolgálatosként, koncentrációs táborban, üldöztetésben, katonatisztként vagy polgári személyként meghalt oktatók, hallgatók nevei olvashatók. Az emlékmű felavatását követő tudományos konferenciáról könyv is készült. A könyv bemutatóján – amelyről a Mazsike lapja, a *Szombat* online kiadása írt – Komoróczy Géza egyszer csak odasétált a mikrofonhoz, és egy zsidó hagyományra hi-

Komoróczy Géza, Takáts Annamária ügyvezető és Kirschner Péter, a Mazsike elnöke. (A díjátadó fotóit Hejűsz Betti készítette.)

vatkozva – miszerint indokolt esetben megszakítható még egy istentisztelet is – különvéleményt jelentett be. Komoróczy szerint komoly probléma van. A legnagyobb baj, hogy a magyar, angol és Braille-írással szöveg mellett *héberül semmi sem szerepel az emlékművön*. Állítása szerint a bronzcsíkon szereplő 198 személyből 188 a nyilvános adatok szerint zsidó volt. Továbbá mintegy 70 rabbi van köztük, akik héberül olvasták az imakönyvet.

És végül egy személyes történet: A professzor urat – bár ritkán szólítom így – rendkívüli precizitás jellemzi. Néhány éve megkértem, hogy egy, Mahler Edéről, az egyik utolsó magyar polihisztor életéről szóló kéziratot nézzon át, hátha talál benne valami hibát. Egy héten be-

lül kaptam egy fantasztikusan pontos, minden apró, még a helyesírási hibát is észrevevő és kijavító nyomdakész kéziratot. Szokásos szerénységével azt mondta, “ezek nem is hibák, de én csak így tudok javítani”.

A Mázsike egyszer már kitüntette Komoróczy Gézát oktatói tevékenységéért. Most azonban, mikor úgy döntött, hogy egy új kitüntetést alapít, mellyel egy élet kimagasló munkásságát ismeri el, fontosnak tartotta, hogy az első, aki ezt az életműdíjat megkapja, megszerzett tekintélyével, tudományos és közéleti tevékenységével kellő súlyt adjon ennek a kitüntetésnek. Erre nem is találhatunk Komoróczy Gézánál érdemesebbet.

Deák Gábor

Polgár Judit
és Kirschner Péter,
a Mázsike elnöke

Valamikor a nyolcvanas évek elején keltette fel a figyelmet a sajtóban több, szörnyülködő riport egy csökönyös, kezelhetetlen szülőpárról, akik három lányukat nem járatják iskolába, magántanulónként otthon képezik őket és – *horribile dictu!* – úgy mond sakk-versenystállót tartanak fenn. Azt is olvastam, hogy a lányoknak elvész a vidám, gondtalan gyermekkor, jaj, mi lesz ebből?!

Nos, lássuk mi lett: három, meleg családi szeretetben felnevelődött, sikeres lány, akik egy speciális területen kiemelkedő eredményeket értek el. A szeretet mellett cél tudatos szülői irányítással és racionalitással csak olyasmiket tanultak, amire szükségük volt. Azóta elért sikereik magukért beszélnek. Közülük most Polgár Judit az, aki átveheti a Mázsike Brüll Alfréd-díját a magyar zsidó sportért, versenyzői és oktatói munkásságáért.

Hogy ki volt Brüll Alfréd, azt sem hagyhatjuk szó nél-

POLGÁR JUDIT

A Mázsike Brüll Alfréd,
a Magyar Zsidó Sportért
Díj kitüntetettje

kül; sajnos, nagyon sokan nem ismerik. 1876-ban született dúsgazdag zsidó birtokos, nagyiparos, megszállott sportrajongó. A huszonötéves MTK-pályát a főváros által adományozott telekre a saját magánvagyonából építtette fel. Szponzorálta és elnökölte az MTK-t, aktívan részt vett a labdarúgó-, az atlétikai- és a birkózószövetség vezetésében. A második zsidótörvény bevezetése után Svájcba emigrált, majd 1943-ban, bízva a hazai jogállamban, visszatért Magyarországra. Épp idejében, hogy ne kessen le az auschwitzi gyorsról. Élete példa lehet mai világunkban.

Ha felsorolnám Polgár Judit eddigi összes eredményét, nem lenne elég rá a mai rendezvényünk időkerete, ezért csak szemezgetek belőlük: öt aranyérem a sakkolimpiákon; két aranyérem az ifjúsági sakk-világbajnokságon a fiúk között; tizenöt évesen nemzetközi nagymester a férfiak között; az első nő, aki a legjobb tíz közé került az abszolút világranglistán; az első nő, aki a férfiak között világbajnoki döntőn vett részt; a sakk nagy-

ágyúí közül legyőzte Kaszparovot, Karpovot, Anandot, Szpasszkijt, Topalovot, Carlsent.

2014-ben jelentette be, hogy befejezi versenyzői pályafutását. 2015-től a magyar férfi sakkválogatott szövetségi kapitánya; emellett nagy energiát fordít a sakk elterjesztésére a gyerekek körében. Az általa készített *Képességfejlesztő sakk, mint oktatási eszköz* című kerettanterv Magyarországon bekerült a Nemzeti Alaptantervbe. A *Sakkpalota* című képességfejlesztő tankönyv elnyerte a 2015-ös frankfurti könyvvásáron a Legjobb Európai Tananyag díját.

Díjai felsorolása sem lenne rövidebb az eredményekénél, ezért ezekből is csak önkényesen válogatok: Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje, Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal, Szent István-rend, Prima Primiissima díj, Budapest díszpolgára.

Polgár Judit ezt írja saját önéletrajzában: „Elkötelezetten hiszek a férfi és a női egyenrangúságban [...]. Ennek a célnak érdekében vállaltam el az ENSZ felkérését, hogy első európai tagként legyek a UNWOMEN Planet 5050 Champion tagja és képviseljem a női egyenrangúságot a nemzetközi társadalmi életben.” Mint az ENSZ női

egyenjogúsági nagykövete, méltó örököse a száz évvel ezelőtti hazai szüfrazsett-mozgalomnak, melyet akkor is két zsidó polgárjogi aktivista, Glücklich Vilma és Bédy-Schwimmer Rózsa vezetett.

És ha nem elég a sakkozói, sportvezetői, tankönyvírói, egyenjogúsági aktivistaként és végül – de első helyen írhattam volna – családayai minőségben végzett tevékenysége, akkor nézzük meg, mi köze van a zsidósághoz, miért ő lett a Mázsike kitüntetettje.

Polgár Judit tipikus budapesti, értelmiségi, középosztálybeli zsidó család gyermeke. Sok rokona a Soá áldozata lett, nagyanyja Auschwitzból menekült meg. A család mindig vállalta a zsidóságot; Judit a magyar csapat tagjaként részt vett a zsidó olimpiaként is aposztrofált Makkabi Játékokon, ahol természetesen a sakkverseny győztese lett.

Ha mindez nem elég ahhoz, hogy egy fiatal, sikeres zsidó sportoló elnyerje a Mázsike Brüll Alfréd-díját, akkor semmi sem elég. Legyünk büszkéek arra, hogy ezt a díjat Polgár Juditnak adományozhatjuk. Többszörösen megérdemli.

Szegő András

DEMJÁN SÁNDOR

A Mázsike Mecénás Díjának kitüntetettje

Demján Sándor legalább két szempontból nem szokványos sikeres üzletember. Nemcsak privát életében, de az üzlet világában is szigorúan etikus. Ez azt jelenti, hogy üzleti sikereit soha nem mások kárára, hanem kreatív ötleteinek megvalósításával érte el.

Olyan területeken tevékenykedett, és szerezte meg jelentős vagyonát, ahol előtte mások nem jártak.

A másik különlegessége, hogy szociálisan rendkívül érzékeny és ez az érzékenység nem csak szavakban, hanem tettekben is megnyilvánul. Valószínűleg igaz rá, hogy egymaga többet adományoz szociális, főleg gyermekek javát szolgáló célokra, mint a többi 99 leggazdagabb magyar együttvéve. És itt nem milliőről, hanem *tízmilliárdokról* beszélünk.

Ahogy üzleti döntéseinél is mindenkor a józan ész, és nem divatok alapján mérlegel, úgy adományozói tevékenységét is az ésszerűség hatja át. Csak olyan dol-

gokat támogat, amelyek hasznosságáról és kivitelezhetőségéről személyesen is meggyőződik. Nem zárkozik be elefántcsont-toronyba. Bárki bejuthat hozzá, aki jó ügygel kopogtat.

Innen származik személyes élményem is vele kapcsolatban. Amikor elmentem hozzá, hogy izraeli gyermeksegítő programokhoz kérjek támogatást, azt mondta: rendben, nagyon tetszik, amit csináltak, mikor lehet megnézni? Nem telt el egy hónap és Lidivel, drága, mindig mosolygós párjával már Tel-Aviv menekülttáborában és Jeruzsálem gyermekmentő helyszínein jártunk, és kérdezte ki a projektek gazdáit és résztvevőit arról, hogy hogyan hasznosítják a támogatásokat. És ha már ott jártunk, nem mulasztotta el őszinte jó barátjának, Arik Saronnak és feleségének a sírját is meglátogatni a Gázához közeli volt farmjukon.

Az utolsók egyike volt, aki még teljes szellemi és fizikai frissességben találkozott, és hosszan beszélgetett Simon Peresszel. A látogatást követően megérkezett a Keren Hayesod számlájára történelmünk eddigi legnagyobb adománya.

A teljesség igénye nélkül felsorolok néhányat a legjelentősebb üzleti sikerekből:

Skála-lánc létrehozása, a *Magyar Hitelbank* megalapítása, a *General Electric* magyarországi letelepítése, a dél-koreai és izraeli diplomáciai és gazdasági kapcsolatok összehozása, mentorával, Andrew Sarlossal és több más amerikai és kanadai befektetővel a *CEDC (Közép-Európai Fejlesztési Társaság)* megalapítása, a *Bank Center* felépítése, Peter Munkkal a *Pólus Center* létrehozása, a *WestEnd*, a *Nemzeti Színház*, a *Művészetek Palotájának* megépítése. Hasonló grandiózus projektek megvalósítása Szlovákiában, Lengyelországban, Romániában, Horvátországban. 2003-ban útjára indítja a politikai befolyástól mentes Prima Primissima Díjat.

Közel harminc jelentős díjjal, kitüntetéssel ismerték el üzleti kreativitását és társadalmi felősség vállalásait.

A MAZSIKE Mecénás Díjával a magyarországi zsidóság érdekében és javára végzett eddigi és remélhetőleg jövőbeni tevékenységét köszönjük meg.

Olti Ferenc

SZUNYOGH SZABOLCS

A „Várhegyi György”
a Magyar Zsidó Oktatásért
díj kitüntetettje

Szunyogh Szabolcs 1950-ben született Budapesten. Pedagógiai érdeklődése a Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-orosz szakára vezette, de hamar átváltotta – egyébként sikeres és újító jellegű – tanári működését a publicisztikára, egyetemi lapok, majd a Népszava szerkesztőségében dolgozott, ahogy József Attila írta: „egész népét tanítva”.

A rendszerváltás előszele vitte a Magyar Rádióhoz, ahol az Ifjúsági Ismeretterjesztő rovat vezetője lett, igye-

kezve a fiatalok iskolán kívül megszerezhető tudását gyarapítani. 1990-től 2012-ig volt a Köznevelés című, nagy múltú oktatási hetilap főszerkesztője, megvalósítva, hogy a tanártársadalom közlönye a tájékoztatáson kívül etikai és morális normákat nyújtson, utalva az emberi és kisebbségi jogokra, a modernizációra és a humanizmusra. Mint cikkíró, gyakran találkozhattam vele, barátságos és közvetlen volt, beosztottaival is, az egész akkori szerkesztőséget az általa teremtett jó légkör jellemezte.

Ezeket a nemes eszményeket közben töretlenül képviselte, tanított és publikált. Katedrán állt az esztergomi Vi-

téz János főiskolán, az ELTE Bölcsészettudományi Karán az Újságíró Akadémián. Írásait szívesen közölték – és olvasták – az Élet és Irodalomban, a Valóságban, a HVG, a Mozgó Világ, a 168 óra és más orgánumok hasábjain. Jelenleg a Klubrádió népszerű szerkesztője.

Könyveit nehéz lenne felsorolni, a '80-as évektől írt vallásismereti munkákat, de riportkönyvet és izraeli úti beszámolót is. Legutóbbi könyve a *Jákob csillaga – Zsidóság: vallás, hagyomány, kultúra* címmel, sikerült kísérlet a zsidóság megismertetésére. Noha főleg kívülállónak szól, én tankönyvként használok több évfolyamon az Országos Rabbiképző és Zsidó Egyetemen, a hallgatók

nagyon kedvelik. Objektivitására jellemző, hogy kritizálja a háború utáni népbíróági pereket is.

Olti Ferenc szakértői csoportjának szakértőjeként zsidó szempontból elemezte a tanterveket és tankönyveket, törekedve a helytelen nézetek eltávolítására és a zsidóság megfelelő bemutatására. Műfaji leleménye hangjátékok, színdarabok, hanglemezek, CD-k alkotásában is jelentkezik. Közéleti ember, gyakran részt vesz rendezvényeken, akciókon. Keményen vitázik, sikraszáll nemes ügyekért, célokért – érdekes módon még ellenfelei is becsülik.

Mi, a barátai, még inkább ezt tesszük!

Róbert Péter

A SAUL FIA STÁBJA

A Magyar Zsidó Kultúráért Díj Kitüntetettje

Nincs olyan használható mondat, amelyben az alany és az állítmány egyezik, amelyet dicséretként nem mondtak el vagy írtak le a Saul fiáról. Nem volt vitánk abban, hogy ennek a filmnek az alkotói valami különlegeset és fontosat tettek hozzá a 20. század legszörnyűbb tragédiájának ábrázolásaihoz, történetének elbeszéléséhez, megértéséhez, a magyar zsidóság történetéhez. Mindezt még sokáig fogják elemezni kritikusok, történészek és a nézők egyaránt. Az eddig elnyert számtalan elismerés indoklásában a filmnek mindig más-más rétegét emelték ki.

Ehhez a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület döntése során nem sok mindent tudott és akart hozzátenni. Amit mi kiemelünk, az nem egy-egy alkotó vagy közreműködő teljesítménye. Egy olyan fantasztikus csapatmunkát értékelünk, amelyben nincsenek fontos és kevésbé fontos szerepek, feladatok. Mindenki egyetlen gondolat megvalósításának, egyetlen cél elérésének rendelte alá tudását, szorgal-

Röhrig Géza,
Nemes Jeles László

mát, filmes tapasztalatát; átélni az átélhetetlent, megértetni a megérthetetlent. Hogy ez sikerült, azt nem csupán és nem elsősorban az elnyert díjak jelzik számunkra, hanem az, hogy az elhallgatásról, a kibeszéletlenségről elhíresült kis hazánkban több százezren látták ezt a filmet. Meggyőződésünk, hogy bárhogyan is mentek be a moziba, ültek le a televízió elé, máshogyan jöttek ki vagy álltak fel utána.

Nem vállaljuk, hogy a díj ürügyén új értelmezést adjunk a filmnek. Ez minden néző joga és lehetősége. Számunkra a közösség megteremtése volt különösen fontos. Részben az alkotó közösségé, amelyre egy interjúban a látványtervező Rajk László mutatott rá legérzékletesebben, hogy minden elem, a legkisebb részlet is átélhetően hiteles legyen. A másik, a döntő a filmbéli sorsközösség. Mintha egy fordított Babel-történet játszódott volna le előttünk. Minden szereplő, mások számára talán idegen, anyanyelvén szólalt meg. Mégis, mi nézők csak egyfajta nyelvet hallottunk, érzékelünk és értettünk, amelyik nem a különféle szavakkal fejezi ki magát. Lehet-e ma fontosabb üzenete egy alkotásnak?

Talán megengedik, hogy személyes legyek, ha már rám esett a választás, hogy én adjam át a díjat. Édesapámat nem ismerhettem. Kamasz koromban tudatosult bennem, hogy valamelyik koncentrációs táborban halt meg. Számos filmet, könyvet, dokumentumot láttam, olvastam erről a szörnyűségről, de soha nem tudtam egyik nyomán sem elképzelni, egy-két megmaradt fényképe nyomán magam előtt látni, hogyan pusztították el. Most már tudom.

Visszatérve az eredeti gondolathoz. A Saul fia alkotói nagyon magasra tették a mércét. Magukat állították ezzel nehéz feladat elé. A közönség várakozása sem lesz szerényebb. A díj átadásával együtt azt kívánjuk a Saul fia valamennyi alkotójának, Nemes Jeles László csapatának, hogy bármilyen közös munkához is fognak a jövőben, hasonló összetartással, együtt gondolkodással, egymás munkája iránti alázattal tegyék.

Kirschner Péter

KALMÁR TIBOR

A Magyar Zsidó Kultúráért Díj Kitüntetettje

Az idei évben egy nagyszerű kiállítást láthattak, akik leereszkedtek a Gozsdu-udvar egyik pincelabirintusába: A *túlélés humora* címmel látványos kiállításon mutatta be Kalmár Tibor és fia, Kalmár Péter fotók, tablók, színházi plakátok, filmrészletek és élő jelenetek segítségével, amit mi egyszerűen pesti humornak nevezünk, és amelynek alkotói, kitalálói, előadói, neves és névtelen szerzőinek többsége zsidó származású volt. A pesti humor lehetne akár *hungarikum* is, mert ez csak itt születhetett meg, és igazából csak itt értik.

De nem lehet, mert olyan szó, hogy *zsidóikum*, nincs.

Aki viszont az utóbbi évek megszorított állami tévécsatornáit nézi, az Kalmár Tibor nevéhez egy másik fogalmat is hozzáköt: A *humor túlélése*. Valahány műsort látnak régi kabarétréfákból, bohózatokból, visszaemlékezéseket a magyar kabaré nagyjaira, abban mindenütt ott van Kalmár Tibor személyes keze munkája.

Kalmár Tibor, a magyar színházi rendezők doyenje 1932-ben született.

Ígéretes gyerekszínészi karrierje után a Színház és Filmművészeti Főiskolára került, melyet 1954-ben feje-

zett be. Az évfolyamon olyan legendás társakkal járt együtt, mint Avar István, Domján Edit, Szabó Gyula, Marton Frigyes és Huszárik Zoltán.

A kor szokásainak megfelelően vidékre került, a Déryné Színház rendezőjeként. Később művészi tevékenysége a Vidám Színpadon teljesedett ki: A magyar kabaré megújításában Kellér Dezső, Kabos László, Kazal László méltó társa volt.

A Jászai Mari díjas, érdemes művész karrierje a Magyar Televízió szórakoztató műsorainak rendezőjeként vált egyre ismertebbé és művészileg egyre kifinomultabbá: neve összeforrott a nívós tömegszórakoztatással, valamint a TV Szilveszteri műsoraival.

Fél évszázados művészeti tevékenysége során gyakran tett látogatást, vagy jobban mondva kiruccanást a színház és a TV falain kívülre is: Moulin Rouge vagy a SZÜR rendezőjeként is letette névjegyét.

Az utóbbi évtizedekben, amióta a kabaré és az új televíziós műsorok lehetőségei megszűntek, rendszeresen publikál: nagy idők tanújaként. Ő a nagy mesélő, akinek mindenkiről van egy sztorija, vagy kettő, vagy egy tucatnyi.

Akiről pedig nincs, az nem is számít.

Sólyom Gábor

LAUDER

BUSINESS SCHOOL

BA/MA PROGRAMS

at one of Europe's
Leading Business School

*while experiencing life in a vibrant
Jewish community of Vienna*

A LEGJOBB
EURÓPAI ZSIDÓ
ÜZLETI ISKOLA

CONTACT US:
admission@lbs.ac.at
WWW.LBS.AC.AT

Schiller Autó Család

SCHILLER SZERVIZEK

ISO 9001:2009 szerint tanúsítva

**MÁRKASZERVIZEK ÉS TÍPUSTÓL FÜGGETLEN
SZERVIZSZOLGÁLTATÁSOK BUDAPESTEN, HAT HELYEN!**

- IV. ker. Külső Váci út 20.
- XIII. ker. Váci út 113.
- XIII. ker. Dráva u. 18-22.

- IV. ker. Fóti út 143.
- XIV. ker. Tengerszem u. 59/A.
- XV. ker. Szentmihályi út 142.

Több, mint 25 éves tapasztalat!

www.schiller.hu

Újítsa meg tagságát, vagy váljon Ön is
Mazsike-taggal!

Az éves tagdíj 5.000,- Ft, nyugdíjasoknak 4.000,- Ft,
melynek befizetésével máris részesülhet a tagság és a
Mazsike Kulturális Kártya nyújtotta előnyökből.

Miért jó Mazsike-taggnak lenni?

- névre szóló Mazsike Kulturális Kártya
- kulturális és gasztronómiai élmények kedvezményrel
- teljes értékű élmény, kevesebb kiadás
- elfogadóhelyek folyamatosan bővülő köre
- kedvezmények vagy ingyenes belépés a Mazsike rendezvényein
- jelentős kedvezmény a Mazsike kiadványaira
- kedvezmények partnereink rendezvényein, fesztiválokon
- kedvezmények a Mazsike-utazásain is
- mindez havi 420 Ft-tól, nyugdíjasoknak 333 Ft-tól

A tagdíj befizetése lehetséges: személyesen
irodánkban (1065 Budapest, Révay u. 16.), vagy
átutalással (bankszámlaszámunk: 11709002-
20064275).

Mazsike Kulturális Kártya - a biztosan nyerő választás!

MAZSIKE
MAGYAR ZSIDÓ KULTURÁLIS ÉRTESÍTŐ
magyar + zsidó + kultúra = Mazsike

Purim Parti a Perzsaszőnyegen

Kockaland az egész családnak a Bálint Házban!

Március 12. vasárnap 15:00 - 19:00

Jelmezes sokaság királlyal, Eszterrel, hintóval,
katonákkal és zsidókkal, álarcokkal és meglepetésekkel.

www.balinhaz.hu | 1065, Révay utca 16.

